

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická Fakulta

Bakalářská práce

2009

Ing. Jan Hromádka

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Jan Hromádka

Analýza hospodářského vývoje Japonska od 90. let

Analysis of Japanese Economy since 1990's

Praha 2009

vedoucí práce: Ing. Jan Sýkora, Ph.D.

Za velmi vstřícný přístup a za cenné rady při vypracování této bakalářské práce děkuji Ing. Janu Sýkorovi, Ph.D.

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma
„Analýza hospodářského vývoje Japonska od 90. let“
jsem vypracoval samostatně.
Použitou literaturu a podkladové materiály
uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne 27. května 2009

Podpis

Anotace:

Česky:

Práce analyzuje hospodářský vývoj v Japonsku od druhé poloviny 80. let do konce poslední dekády minulého tisíciletí. Odhaluje hlavní faktory, které přispěly k poklesu japonské ekonomiky v devadesátých letech a zkoumá politiky a makroekonomická opatření japonské vlády a ústřední banky, kterými tyto centrální instituce reagovaly na ekonomickou recesi. Dále zkoumá implikace hospodářské stagnace v 90. let. pro současný ekonomický systém Japonska.

Anglicky:

This thesis analysis economic development in Japan in the period between the second half of 1980s and the end of the last millennium. It reveals main factors which were responsible for the poor performance of the japanese economy in the nineties and examines macroeconomic measures adopted by the japanese government and the central bank as a response to the prolonged recession. It also analysis implications of the economic stagnation for the japanese post war economic system.

Klíčová slova

Česky:

Banky, Bankovní, Bublina, Bublinová, Deflace, Deprese, Devadesátá, 90. léta, Ekonomika, Fiskální, Hospodářství, Hospodářský, Instituce, Japonsko, Japonský, Krize, Monetární, Makroekonomický, Makroekonomika, Podniky, Politika, Recese, Nemovitosti, Trh

Anglicky:

90s, Banks, Banking, Bubble, Crisis, Deflation, Depression, Enterprise, Economy, Economic, Estate, Fiscal, Financial, Institutions, Japan, Japanese, Labor, Macroeconomic, Market, Monetary, Nineties, Policy, Recession, Real

Obsah

Úvod	7
1 Bublínová ekonomika konce 80.let a recese v letech 1991-1993	9
1.1 Poválečný ekonomický vývoj Japonska do poloviny 80.let	9
1.2 Bublínová ekonomika	11
1.2.1 Faktory vzniku spekulativní bubliny na trzích aktiv	11
1.2.2 Finanční instituce	13
1.2.3 Prasknutí bubliny	15
1.2.4 Malé a střední podniky	17
1.3 Recese let 1991 – 1993	18
2 Hospodářský vývoj 1994-1999	20
2.1 Stagnace (mírné oživení) let 1994 – 1996.....	20
2.2 Deprese let 1997 – 1998.....	22
2.2.1 Problém klasifikovaných úvěrů a Credit crunch.....	22
2.2.2 Fiskální politika.....	26
2.2.3 Důsledky finanční krize a restriktivní fiskální politiky.....	28
3 Implikace krize devadesátých let.....	29
3.1 Specifický vztah bank a firem. Charakteristika systému hlavních bank.....	30
3.1.1 Změny v systému v devadesátých letech.....	30
3.2 Charakteristika a změny japonského pracovního trhu	31
3.2.1 Systém celoživotního zaměstnání (<i>šúšin kojó sei-終身雇用製</i>)	31
3.2.2 Fenomén nízké míry nezaměstnanosti.	33
3.3 Změny ve vertikálních vztazích dodavatel-odběratel mezi japonskými firmami.....	34
3.4 Posílení role Úřadu na ochranu hospodářské soutěže a omezení vlivu ministerstva průmyslu a obchodu.	35
Závěr.....	36
Seznam Literatury	38
Přílohy	40

ÚVOD

V Japonsku došlo v devadesátých letech k mezníkovému zlomu v poválečném ekonomickém vývoji země, která do té doby zažívala téměř nepřetržitý hospodářský růst. Japonská ekonomika se po celé poslední desetiletí dvacátého století potýkala s recesemi, které byly střídány krátkými obdobími hospodářské expanze. Snížení hospodářské dynamiky spolu s vládními fiskálními opatřeními, kterými se vláda snažila dodat ekonomice nový stimul, vedly k dramatickému narůstání veřejného zadlužení, které je dnes v Japonsku jedno z nejvyšších ze všech vyspělých zemí. Země s tradičně nízkou nezaměstnaností předstihla v míře nezaměstnanosti koncem 90. let v tomto ukazateli Spojené státy a rozšířily se obavy obyvatel ohledně budoucí ztráty zaměstnání.

Ke zvratu v hospodářském vývoji země nedošlo postupně, ale naráz s prasknutím spekulativní bubliny na trzích aktiv, která se v Japonsku vytvořila na konci osmdesátých let. Nicméně vleklé problémy japonské ekonomiky nelze připisovat pouze na vrub bublinové ekonomice. Významné pro japonskou ekonomiku byly změny vnějšího prostředí ve světové ekonomice a vnější tlaky jeho obchodních partnerů, které přiměly Japonsko přeorientovat svou hospodářskou politiku a způsobily změny, kterým se Japonsko dokázalo přizpůsobit pouze částečně. Problémy Japonska jakožto druhého nejsilnějšího ekonomického centra měly negativní dopad na další ekonomiky v regionu a potíže japonských bank přispěly k propuknutí měnové a finanční krize v Asii v roce 1997, která měla následně negativní dopad na japonské exporty.

I když japonská ekonomika od roku 2002 zažívala dlouhé období růstu, následky ztracené dekády, jak období devadesátých let v Japonsku bývá často nazýváno, jsou v zemi patrné dodnes. Důsledkem špatné hospodářské situace v zemi bylo také to, že japonské instituce, kterým byly do té doby přičítány zásluhy za hospodářský zázrak, byly nyní kritizovány jako neschopné reagovat na problémy v novém prostředí.

Cílem této práce je analyzovat hospodářský vývoj Japonska od konce 80. let do konce poslední dekády minulého tisíciletí. Snaží se odhalit, co byly hlavní faktory, které přispěly k poklesu japonské ekonomiky v devadesátých letech. Práce zkoumá politiky a makroekonomická opatření japonské vlády a ústřední banky, kterými tyto centrální instituce reagovaly na ekonomickou recesi. Dále zkoumá, jaké jsou implikace krize 90. let. pro současný ekonomický systém Japonska.

V první kapitole práce zkoumá období, které bezprostředně předcházelo hospodářskému poklesu devadesátých let, tzv. bublinovou ekonomiku a přechod ekonomiky do recese. V kontextu vývoje globálního prostředí, ve kterém se Japonsko nacházelo, je zde popsán

mechanismus vytvoření a prasknutí bublinové ekonomiky a analyzována role finančních institucí a monetární politiky, které zpočátku přižívovaly spekulativní investice, než došlo k přiškrcení měnové politiky. V druhé části první kapitoly je analyzován propad jednotlivých složek HDP způsobený prasknutím spekulativní bubliny a reakce vlády a centrální banky na nastalou recesi.

Druhá kapitola analyzuje hospodářský vývoj v letech 1994-1999. Počátkem tohoto období zažilo Japonsko mezi roky 1994 a 1996 krátkou hospodářskou expanzi a zdálo se, že problémy způsobené prasknutím bubliny by mohly být zažehnány. Nicméně opak byl pravdou a Japonsko bylo za málo radikální postup při řešení otázky špatných úvěrů potrestáno v roce 1997 vypuknutím rozsáhlé bankovní krize, která se rychle přenesla do reálné ekonomiky. Druhá recese v devadesátých letech byla mnohem horší než ta z počátku devadesátých let a japonská ekonomika byla na pokraji úplného kolapsu.

V závěrečné kapitole jsou popsány širší socio-ekonomické dopady špatného hospodářského vývoje v Japonsku v devadesátých letech. Tato kapitola charakterizuje jednotlivé prvky japonského poválečného systému a analyzuje, jak v devadesátých letech v důsledku změn hospodářského prostředí začalo docházet k postupnému oslabení základních institucí, na kterých byl japonský poválečný hospodářský systém postaven.

1 BUBLINOVÁ EKONOMIKA KONCE 80.LET A RECESE V LETECH 1991-1993

1.1 Poválečný ekonomický vývoj Japonska do poloviny 80.let

Základy moderního japonského hospodářství byly položeny již v období Meiji (1868-1912), kdy se postfeudální společnost začala transformovat na společnost moderní za účelem dohnání technologického náskoku západních zemí. Po válce došlo k rychlé obnově totálně zničeného Japonska. Předválečné úrovně produkce bylo dosaženo již v polovině 50.let. V šedesátých letech se hospodářský růst ještě zrychlil a průměrná roční tempa růstu HDP překročila 10 procent.

Hlavními zdroji růstu bylo zavádění nových technologií doprovázené mohutnými investicemi a poptávka po zboží dlouhodobé spotřeby. Na vysokou poptávku měl vliv nárůst počtu nových domácností způsobený postupující industrializací, při které docházelo k přesunu obyvatelstva z venkova do měst. Televize, pračky a ledničky byly tak ceněné, že byly označovány jako japonské posvátné poklady.¹

V sedmdesátých letech domácí poptávka klesla a došlo ke zpomalení dynamiky růstu. Důsledkem prvního ropného šoku byl dokonce růst japonského reálného produktu v roce 1974 záporný. Japonsko ale dokázalo přeorientovat svoji výrobu z energeticky náročné produkce na obory vědecky náročné s vysokou přidanou hodnotou. Rostoucí exporty elektroniky a automobilů pak pomohly udržet hospodářskou dynamiku. Japonská ekonomika do 90.let rostla v průměru tempy kolem 4 procenta ročně.

V polovině osmdesátých let vysoká aktivní salda obchodní bilance a relativně nízká životní úroveň obyvatelstva přiměly vládu ke **změně hospodářské politiky**. Hospodářská politika se měla přeorientovat z růstu taženého exportem na růst tažený domácí poptávkou. Nástrojem k tomu měla být podpora vnitřního trhu, stimulace domácí poptávky a otevření japonského trhu.

Hlavním impulsem k této změně byl tlak japonských zahraničních obchodních partnerů (především USA), kteří v obchodní výměně s Japonskem dlouhodobě vykazovaly výrazné deficity obchodní bilance. V USA bylo Japonsko obviňováno z nekalých obchodních praktik. Jako jednu z hlavních příčin vysokých schodků USA s Japonskem viděly USA v nízkém směnném kurzu dolar/jen.

V mezinárodní dohodě z Plaza (*Plaza Agreement*) v roce 1985 se Japonsko při vidině hrozby obchodních sankcí ze strany USA zavázalo učinit opatření, která povedou k posílení jenu a odstranění překážek pro import amerického zboží na japonský trh. V následujících

¹ *Sanšu no džingi* - 三種の神器. Jde o 3 posvátné předměty sloužící jako symboly císařské moci – meč, zrcadlo a náhrdelník. YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade* s. 8

letech došlo k rychlému posílení jenu vůči dolaru z kurzu 256JPY k 1USD (v roce 1985) na 151JPY k 1USD v roce 1988. Prudké posílení jenu způsobilo krátkou recesi v letech 1985 a 1986 nazývanou „Recese silného jenu (*endaka fukjó* - 円高不況)

Od roku 1971, kdy došlo k uvolnění fixního směnného kurzu ¥360/\$1, jen vůči dolaru dlouhodobě posiluje. Z dlouhodobého hlediska je hlavním faktorem posilování japonské měny vyšší produktivita práce v podnicích exportujících japonské zboží. Kurs jenu je sice nadhodnocen z hlediska parity kupní síly měřeno indexem spotřebitelských cen nebo deflátorem HDP, ale tyto indexy zahrnují jak obchodovatelné tak i neobchodovatelné zboží a služby. Měřeno cenami obchodovatelného zboží vývoj kurzu jenu vůči dolaru směřoval v druhé polovině 80. let k rovnovážné úrovni podle zákona jediné ceny.²

Z dlouhodobého hlediska byl kurz jenu vůči dolaru spíše podhodnocený v desetiletém období 1978-1988 a Dohoda z Plazy v roce 1985 přinesla zrealnění podhodnoceného kurzu jenu. Pro japonskou ekonomiku tedy posílení jenu nemělo znamenat výraznější hrozbu. Hlavním problémem bylo, že pro posílení jenu byla realizována expanzivní monetární a fiskální politika, která vytvořila prostor pro mohutnou investiční expanzi, která nebyla podložena reálnými budoucími výnosy, ale spíše spekulativními očekáváními růstu některých aktiv.

Uvolnění měnové politiky Japonské centrální banky bylo do značné míry vynucené ze strany ostatních členů G7. Navíc obavy z negativních následků propadů na světových burzách v říjnu roku 1987³ zabránily centrální bance ve zpřísnění měnové politiky, přestože se obávala rostoucí inflace.

² Zákon jediné ceny říká: prodává-li se stejné zboží na 2 různých trzích, bude jeho cena na obou těchto trzích stejná. V případě odchýlení cen by obchodníci nakupovali zboží na trhu, kde je levnější a prodávali na trhu, kde je dražší. Tím by opět došlo k vyrovnání cen.

³ Propad na světových burzách odstartoval v říjnu 1987 krach na americké burze tak zvané „černé pondělí“.

1.2 Bublinová ekonomika⁴

Po krátké recesi spojované s rychlou apreciací jenu se Japonsko dostalo v roce 1987 do fáze expanze. Růst reálného HDP dosáhl nejvyšší úrovně v roce 1988 na úrovni 6,2 procenta.⁵ Vysoký růst byl tažen kapitálovými investicemi soukromých firem do akcií a nemovitostí. Výrazný byl především nárůst investic do nemovitostí ze strany stavebních firem, realitních kanceláří a firem poskytujících služby.⁶

Zatímco u tradičních výrobních firem se podíl investic do půdy na celkových investicích výrazně nezvýšil, u zmiňovaných nevýrobních firem se oproti roku 1984 více než zdvojnásobil. Nakupované pozemky měly sloužit především pro výstavbu golfových hřišť, kempů a lyžařských středisek.⁷

Vysoká poptávka po nemovitostech a cenných papírech hnala nahoru ceny těchto aktiv. Investiční boom a celkový optimismus přispíval k vyšší spotřebě domácností. Když ceny na tokijské burze dosáhly svého maxima koncem roku 1989, byly třikrát větší než v roce 1984.

Ceny nemovitostí rostly až do roku 1990. V porovnání s rokem 1984 byla jejich úroveň také více než trojnásobná. (viz graf 1) Oproti tomu ceny spotřebního zboží vzrostly za toto období pouze nepatrně. (viz tab. 1) K nízké inflaci přispělo zlevnění importů v důsledku posilujícího jenu.

1.2.1 Faktory vzniku spekulativní bubliny na trzích aktiv

Co způsobilo tak výrazný nárůst poptávky po těchto aktivech? Jedním z faktorů byla expanzivní monetární politika Japonské centrální banky, která podpořila investiční vlnu ať již spekulativního či běžného charakteru a zlevnila úvěry pro firmy. Mezi lednem 1986 a únorem 1987 byla postupně snížena diskontní sazba z 5 na 2,5 procenta.

Podle Jošikawy způsobila enormní nárůst investic do nevýrobních oblastí s vysokou náročností na půdu, jako je výstavba správních budov a rekreačních objektů pro volný čas, hlavně **očekávání nárůstu výnosů z investic** a ne snížení úrokové míry.⁸ Jošikawa při svém tvrzení poukazuje na rozdílný nárůst cen jednotlivých typů pozemků, který byl daleko výraznější v komerčních oblastech v Tokiu než v ostatních částech země. Z toho lze

⁴ Jako spekulativní bublina je označována situace, kdy ceny aktiv jsou zvyšovány nákupy spekulantů, kteří očekávají, že je prodají za ještě vyšší cenu. Důvodem těchto očekávání je předpoklad existence dalších stejných spekulantů jako jsou oni. Když bublina praskne, cena klesne zpět na úroveň odpovídající poptávce, která není motivována spekulací. (FLATH, D. *The Japanese economy* s. 132)

⁵ Viz Tab.1 a 2

⁶ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 63

⁷ Tamtéž s. 67

⁸ YOSHIKAWA, H. . *Japan's lost decade* s. 61,64

vyvozovat, že měnové uvolnění mělo pouze podpurný efekt, ale nebylo hlavní příčinou vzniku bublinové ekonomiky.

K vytvoření přehnaných očekávání růstu cen u některých typů nemovitostí napomohla vláda svojí rozvojovou politikou. V roce 1987 byl přijat Zákon o rozvoji rekreačních oblastí (*sógó hojó čiki seibi hó* - 総合保養地域整備法), ve kterém vláda předpovídala nárůst poptávky po rekreačních zařízeních. Ve čtvrtém národním rozvojovém plánu (*daijonši zenkoku sógó kaihatsu keikaku* 第四次全国総合開発計画) přijatém v roce 1989 označila Tokio jako mezinárodní město celosvětového významu a iniciovala rozsáhlé rozvojové projekty v pobřežních oblastech kolem Tokia. Tím vytvořila představu větší budoucí centralizace. Jošikawa tyto vládní stimuly vidí jako větší chybu než případné chyby v monetární a fiskální politice.⁹ Vláda napomohla vytvoření bubliny také tím, že uvolnila omezení týkající se použití půdy a půjček na nemovitosti a stavby¹⁰

Mnoho ekonomů se domnívá, že kdyby centrální banka aplikovala včas monetární restriktci a snížila nabídku peněz dříve, nemuselo dojít k vytvoření bublinové ekonomiky takového rozměru. Nabídka peněz rostla koncem 80.let díky poptávce po penězích, za které firmy nakupovaly pozemky a finanční aktiva. Vysoká nabídka peněz nezpůsobila inflaci – tedy zvýšení cen spotřebního zboží a služeb – ale umožňovala spekulativní nákupy půdy, jejíž cena pak vzrostla do nereálných výšin.¹¹

Jiní ale zastávají názor, že monetární politika by vůbec neměla reagovat na fluktuace v cenách aktiv. Ty jsou totiž velmi časté a mohou mít reálný základ. Jinými slovy - zvýšení cen nemovitostí a finančních aktiv nemusí znamenat, že se jedná o změny způsobené spekulativní nákupy. Z tohoto pohledu se pak spíše jako chyba jeví příliš restriktivní politika aplikovaná centrální bankou v letech 1989 a 1990, která byla přinejmenším částečně motivována právě rychle rostoucími cenami aktiv. Spíše než se snažit ovlivňovat chování finančních institucí pomocí měnové politiky měla centrální banka uplatnit přísnější pravidla při dohledu nad finančními institucemi a zabránit akceleraci půjček na spekulativní nákupy touto cestou.¹²

Konzervativci vidí ve finanční deregulaci a snižování úrokových sazeb úmysl japonských centrálních institucí oddálit hlubší reformy. Richard Katz se domnívá, že vláda na Dohodu z Plaza, ve které Japonsko souhlasilo s rychlým posílením jenu, které mu znemožnilo

⁹ Tamtéž s. 70

¹⁰ BURKETT, P. – HART-LANDSBERG, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 348

¹¹ Podle Keynesa se jedná o tzv. finanční cirkulaci peněz, kdy peníze jsou používány na nákup pozemků, akcií a jiných aktiv. Výsledky těchto transakcí nemají vliv na tvorbu HDP.

další ekonomický růst tažený exportem, reagovala tím, že uměle nafoukla kapitálové investice, ceny nemovitostí a akcií.¹³

1.2.2 Finanční instituce

Nyní se podíváme jakou roli sehrály při vytvoření bublinové ekonomiky japonské finanční instituce.

Koncem 80.let došlo v důsledku **navyšování interních fondů** (nerozdělené zisky a odpisové fondy) **průmyslových korporací** a **liberalizace finančního systému** k oslabení závislosti velkých firem na (hlavních) bankách. Podíl interních fondů na hrubých investicích průmyslových firem v poválečných letech postupně narůstal, až přesáhl koncem 70.let hranici 100 procent.

Tabulka a) Podíl interních fondů na hrubých investicích u výrobních podniků.

Období	1956-1960	1971-1975	1976-1980
Podíl interních fondů na hrubých investicích	59%	75%	109%

Zdroj: Tsuru S., *Japan's Capitalism: Creative Defeat and Beyond*.in BURKETT, P. – HART-LANDSBERG, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View* str. 347

Zákony o regulaci zahraničního obchodu a směnitelnosti měny, které byly účinné v letech 1949-1981 v podstatě zamezovaly všechny mezinárodní finanční transakce.¹⁴ Zároveň tyto zákony chránily domácí banky před zahraniční konkurencí. Po prvním ropném šoku se ale situace změnila. Zhruba od roku 1974 rostoucí vládní deficit, zdvojnásobení cen ropy a restriktivní měnová politika přispěly k rekordně vysokým úrokovým mírám u půjček. Japonským firmám, které usilovaly o získání levného financování, v té době již nebyl odpirán přístup na zahraniční trhy.¹⁵

Japonské korporace tak díky internacionalizaci ekonomiky a liberalizaci finančního systému získaly přístup na mezinárodní finanční trhy, kde mohly relativně levně získávat kapitál prodejem dluhopisů. Firmy tak nepotřebovaly bankovní půjčky, aby mohly realizovat potřebné výrobní investice. Přebytný, uspořený kapitál zároveň vytvářel prostředky pro spekulativní investice.

¹² YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s.72

¹³ BURKETT, P. – HART-LANDSBERG, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 348

¹⁴ FLATH, D. *The Japanese economy* s. 277

¹⁵ Tamtéž. s 278

Podle některých ekonomů samotné vytváření přebytečných fondů, které byly použity pro spekulaci, jsou symptomy hlubší institucionální a odvětvové nerovnováhy japonského hospodářského systému. Přílišná vládní regulace a ochránářství méně rozvinutých sektorů a firem bránily přesměrování těchto prostředků do produktivních investic v méně vyspělých sektorech japonské ekonomiky.¹⁶

Aby banky zaplnily mezeru ve svých aktivech po odchodu velkých firem na kapitálový trh, začaly více půjčovat malým firmám, které přístup na kapitálový trh neměly. Většinou se jednalo o stavební a developerské firmy, které investovaly do nemovitostí¹⁷ a o obchodníky na burze.¹⁸

Navíc zvýšení konkurence na bankovním trhu koncem 80.let v období bublinové ekonomiky vedlo k tomu, že banky zmírnily svůj dohled nad firmami a půjčky poskytovaly proti zástavě aktiv firmy v jejich tržní ceně a ne na základě hospodářského výhledu firmy, jak tomu bylo doposud.¹⁹ V období bublinového boomu se tato praxe stala pro finanční instituce pravidlem. Jak rostly ceny nemovitostí a akcií, firmy si mohly v bankách půjčovat více prostředků pro spekulativní nákupy, které zvyšovaly ceny lukrativních pozemků do nereálné výše. Podíl (oficiálních) bankovních půjček na nákup nemovitostí na celkových půjčkách stoupal úměrně s růstem cen a dosáhl v roce 1987 téměř 30 procent. Jošikawa odhaduje, že při zahrnutí půjček bank nebankovním institucím²⁰, které též financovaly nákup nemovitostí, směřovala polovina všech bankovních půjček do investic spojených s nákupem půdy.²¹

Dalším důvodem, proč se banky staly méně obezřetné při poskytování půjček, mohla být klesající rentabilita jejich aktiv, která provázela liberalizaci finančního sektoru. V 80.letech byla u japonských bank výnosnost celkových aktiv na poloviční úrovni ve srovnání s americkými a švýcarskými bankami.

¹⁶ Burkett, P. – Hart, Landsberg, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 348

¹⁷ MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985*. s. 1004

¹⁸ Burkett, P. – Hart, Landsberg, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 347

¹⁹ Tamtéž. s. 1006

²⁰ Jedná se o finanční instituce nabízející podobné služby jako banky, aniž by splňovaly právní definici banky. Nepodléhají tak přísné regulaci jako banky a nepotřebují pro svoji činnost bankovní licenci.

²¹ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. Přel. C. H. Stewart. 1. vyd. Tokyo: International House of Japan, 2001.

1.2.3 Prasknutí bubliny

K soutěživému nakupování spekulativních aktiv přispěla nedostatečná kontrola a dohled na firemním sektorem.²² Jošikawa dokonce hovoří o přímé vládní podpoře spekulativních investic.²³ Nicméně již v roce 1987 po rozhovorech s jednotlivými finančními institucemi vydalo ministerstvo financí doporučení ohledně postupů prověřování žádostí o půjčky pro nákup nemovitostí. Na toto doporučení reagovala Japonská bankovní asociace vydáním nařízení, které zakazuje jejím členům poskytovat půjčky na nákup nemovitostí za účelem brzkého prodeje. V březnu 1990 pak vydalo ministerstvo nařízení omezující celkové bankovní půjčky za účelem snížení objemu financování nákupů nemovitostí.²⁴

Míra inflace, která byla v letech 1986-1988 pod hranicí 1%, se v roce 1989 dostala nad 2% a v roce 1990 přesáhla 3%.²⁵ Japonská centrální banka se obávala výraznějšího nárůstu inflace. Inflační tlaky vytvářelo kromě přehřívající se ekonomiky zavedení 3% spotřební daně v roce 1989 a obava z růstu cen ropy v důsledku války v Perském zálivu. Ve snaze zabránit spekulacím a dalšímu růstu centrální banka několikrát zvýšila diskontní sazbu z 2,5% v roce 1989 na 6% v roce 1990.²⁶ V letech 1990-1991 dosáhly tržní úrokové míry svého maxima kolem 10%. Ceny akcií na japonském trhu dosáhly svého maxima koncem roku 1989 a následoval jejich příkrý pád. Japonský akciový index Nikkei, vyjadřující široce definovaný průměr cen japonských akcií, vzrostl z úrovně 22 621 bodů v listopadu 1987 na 38 130 bodův prosinci 1989 a pak se propadl na hodnotu 23 740 v prosinci 1990.²⁷

Ceny půdy kulminovaly v roce 1991 a pak se začaly hroutit také, i když jejich propad byl pomalejší než u akcií.

Restriktivní monetární politika centrální banky spolu s vládním nařízením omezujícím bankovní půjčky způsobily prasknutí bubliny spekulativního boomu a nastartovaly recesi. V roce 1993 rostla Japonská ekonomika již jen o 0,3 procenta. Hlavním faktorem tohoto snížení byl pokles soukromých investic, jejichž propad vysvětluje přes 70 procent poklesu růstu HDP mezi lety 1988-1993.²⁸ Za tímto výrazným poklesem soukromých investic počátkem 90.let stojí celkové snižování zásob vytvořených podniky všech odvětví v období bublinové ekonomiky. Nadměrné zásoby měly i průmyslové podniky, které neprováděly

²² Burkett, P. – Hart, Landsberg, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 348

²³ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 62

²⁴ Tamtéž s. 73,74

²⁵ viz tab. 1

²⁶ viz Graf 2 a Tab. 1

²⁷ FLATH, D. *The Japanese economy* s. 132

²⁸ Viz Tab. 2

spekulativní nákupy aktiv, nicméně předpokládaly zvýšení poptávky, protože rostly ceny aktiv a převládal celkový optimismus.

Podíl stavebního průmyslu, realitních kanceláří a finančnictví - tedy 3 průmyslových odvětví nejvíce spojených s bublinovou ekonomikou – na celkových investicích soukromého sektoru tvořil za celé období 1987-1994 jen 5-15 procent a tudíž nebyl tak významný. Nicméně enormně vysoký nárůst investic těchto odvětví byl zaznamenán počátkem bublinového boomu v roce 1987, stejně jako byl výrazný i pokles investic v těchto odvětvích v posledním čtvrtletí 1991 a prvním čtvrtletí 1992 při přechodu ekonomiky do recese. Tato odvětví tedy nastartovala jak hospodářskou expanzi v roce 1987, tak způsobila hospodářskou recesi v roce 1991.²⁹

Firemní sektor i domácnosti utrpěly propadem cen aktiv velké ztráty, což se projevilo ve snížení dynamiky spotřeby. Největší podíl na těchto ztrátách nesly domácnosti, přestože v letech 1987-1991 byly čistými prodejci půdy ve výši 64 biliónů jenů a firmy za stejné období byly čistými kupujícími ve výši 41 biliónů jenů.³⁰ Pokles cen půdy v 90. letech znamenal přesun reálných aktiv od firem k domácnostem, které mají ale nižší sklon ke spotřebě. To mohlo být faktorem, který způsobil snížení celkové spotřeby v 90. letech a deflační tlaky.³¹

V případě domácností jde ale především o účetní, číselné vyjádření ztrát, které nemá reálný dopad na ekonomickou situaci u většiny domácností. Většina domácností totiž nedisponuje finančními aktivy. Domy, ve kterých bydlí, jsou předávány z generace na generaci a tudíž se fluktuace v tržní ceně nemovitostí a akcií domácností příliš nedotýkají. V některých případech mohou naopak domácnosti profitovat z poklesu cen nemovitostí tím, že platí nižší daň z nemovitosti a daň při převodu nemovitosti.³²

Pokles spotřeby domácností v průběhu recese v letech 1991-1993 lze tedy vysvětlit pomocí negativního efektu bohatství jen zčásti.³³ V letech 1989 a 1990 došlo k výraznějšímu poklesu spotřeby u manažerů firem a podnikatelů, který by se dal vysvětlit pomocí efektu bohatství. U běžných zaměstnanců ale hrály větší roli pesimistické vyhlídky ohledně budoucího zaměstnání. Patrný je pokles spotřeby u skupiny živnostníků a podnikatelů, kteří v období let 1994-1998 vykazují každoročně pokles spotřeby.

²⁹ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 23-25

³⁰ Tamtéž s. 67

³¹ Tamtéž s. 69

³² Tamtéž s. 42

³³ Efektem bohatství je vysvětlována zvýšená spotřeba v případě že rostou ceny aktiv, které lidé drží nebo příjmy pracovníků. Lidé se cítí bohatší a více spotřebovávají.

1.2.4 Malé a střední podniky

Propad spotřeby u kategorie živnostníků a podnikatelů je spojen tím, že se v 90. letech výrazně zhoršilo podnikatelské prostředí pro malé a střední podniky v Japonsku, jejichž ziskovost v 90. letech klesala mnohem rychleji než u velkých podniků.

Velké výrobní firmy byly schopny reagovat na internacionalizaci a zavádění nových technologií ve světové ekonomice a využít je ve svůj prospěch. Pro malé podniky ale tyto změny znamenaly větší konkurenci a jen minimální pozitiva. Obchůdky maloobchodní sítě byly vystaveny narůstající konkurenci diskontních prodejen prodávajících velké obraty s menšími maržemi. Možnost nakupování na internetu odlákala zákazníky knižních obchodů. Restauracím, které profitovaly z návštěv zaměstnanců velkých firem, se snížily tržby po té, co v 90. letech přemístily velké firmy své výroby do zahraničí. Ubytovny, hotely a rekreační zařízení byly vystaveny větší zahraniční konkurenci. Snížení dopravních nákladů spolu s posilující domácí měnou vytvořilo příznivé podmínky pro dovolené v zahraničí a turistů cestujících do zahraničí od konce 80. let výrazně přibývalo zatímco domácí turismus od té doby stagnuje. Nárůst zahraničního turismu je jedním z důvodů, proč nedošlo k naplnění očekávání firem, které investovaly během bublinové ekonomiky do zařízení pro volný čas.

Problémem u malých a středních podniků je, že nebyly dlouhou dobu vystaveny konkurenci a většina jich vykazuje nízkou produktivitu. Ochrana neproduktivních výrobců vedla k vysokým cenám pro konečné spotřebitele a potlačovala poptávku.³⁴ Malá efektivita je způsobena i tím, že tyto podniky často dostávají subvence z veřejných prostředků. Častými příjemci státních dotací jsou například zemědělci nebo stavební firmy.

Zemědělci dostávají subvence i v případě, že se produkcí zemědělských produktů zabývají pouze na částečný úvazek. Profesor Jošihisa Goto přirovnává vlastnictví zemědělské půdy k výhře v loterii.

Problematické je také přidělování státních zakázek stavebním firmám, ze kterých 99,9 procent všech firem představují malé a střední podniky. Většina stavebních zakázek od municipalit jde firmám, které nemají vůbec prostředky a schopnosti provádět stavební práce.³⁵ Z celkového počtu 520 000 tisíc firem s povolením provádět stavební práce jich v roce 1983 skutečně vykonávalo stavební práce jen necelá polovina. Zbytek fungoval jako subdodavatelé, kteří obdrženou zakázku se ziskem zadali jiné firmě.

Počet stavebních zakázek, které mají být přiděleny malým a středním podnikům je předeepsán zákonem. Tento poměr stoupl z 26% v roce 1966 na 40% v roce 1998.

³⁴ Burkett, P. – Hart, Landsberg, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. s. 348

Neprůhledný systém státních zakázek představuje problém pro celou Japonskou ekonomiku brání spravedlivé konkurenci a nevytváří tlak na efektivitu. Sektor veřejných prací je v Japonsku mimořádně rozbujeý. Každý rok se v Japonsku za veřejné práce utratí mezi 40-50 bilióny jenů, což představuje cca. 8 procent HDP. Je to dvakrát až třikrát více než v jiných vyspělých státech³⁶

V devadesátých letech v Japonsku do stavebních prací směřovala velká část vládních výdajů, kterými se vláda snažila oživit ekonomiku v době recese. McCormack v této souvislosti o Japonsku mluví jako o „stavebním státu“ (*doken kokka* 土建国家). Je zřejmé, že výsledkem takovýchto investic je navýšení deficitu státního rozpočtu, aniž by investice přinesly výraznější pozitivní efekt. Veřejné práce budující infrastrukturu byly postupně nahrazeny projekty „extrastruktury“, kde cílem byl pouze projekt samotný. Polovina pobřeží a většina řek byla zabalena do betonu, 90 procent pobřežních mokřin bylo vysušeno a zmizelo. Zásoby povrchové vody v těchto oblastech se dramaticky ztenčily a je zde ohrožena biodiverzita.³⁷

1.3 Recese let 1991 – 1993

Růstová dynamika Japonska se po několika konjunkturálních letech koncem roku 1991 snížila a v roce 1992 se Japonsko ocitlo v hluboké stagnaci. Od 2. čtvrtletí docházelo k celkovému poklesu růstu HDP.

Tabulka b) Čtvrtletní přírůstky reálného HDP v roce 1992

Období	1.čtvrtletí	2.čtvrtletí	3.čtvrtletí	4.čtvrtletí
Růst reálného HDP	4,1%	-0,9%	-2,2%	-0,3%

Zdroj: CIHELKOVÁ, E. a kol.: *Aktuální otázky světové ekonomiky. Ekonomické a politické změny v Japonsku v 90. letech* str.6

Japonské centrální instituce si uvědomily, že restriktivní politika uvrhla ekonomiku do recese a snažily se prosazovat aktivní monetární i fiskální hospodářskou politiku s cílem podpořit slabou domácí poptávku a napomoci ekonomickému oživení. V prosinci 1991 byla snížena diskontní sazba o 1,5% a do roku 1993 byla snížena ještě několikrát až na 1,75%, čímž se dostala pod úroveň, na které byla v období bublinového boomu.

³⁵ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 120

³⁶ MCCORMACK, G. *Breaking the Iron Triangle*

³⁷ Tamtéž

Mezi rozpočtová opatření podporující oživení patřilo razantní navýšení státních výdajů – především investic.³⁸ Zvýšení vládních výdajů zajistilo, že při recesi 1991-1993 nedošlo k absolutnímu poklesu HDP. Na druhou stranu ale způsobilo zhoršení stavu veřejných financí. Zatímco v letech 1990, 1991 a 1992 byly veřejné rozpočty ještě přebytkové, v roce 1993 zaznamenaly v souvislosti s poklesem ekonomického růstu a navýšení vládních výdajů deficit. Deficity veřejných financí se v devadesátých letech staly chronickými a postupně docházelo k jejich navyšování. V období 1993-2004 byl průměrný schodek veřejných rozpočtů 5,8 procenta HDP.³⁹ Schodky veřejných financí se negativně podepsaly na zadlužení země. Hrubý veřejný dluh dosahuje ve srovnání s jinými zeměmi OECD velmi vysoké úrovně.⁴⁰ Na druhou stranu většinu věřitelů japonské vlády tvoří domácí subjekty, takže peníze které vláda věřitelům vyplácí na úrocích zůstávají v domácí ekonomice.

Recese přispěla k pádu 38 let vládnoucí Liberálně demokratické strany. Za hlavní důvody prohry vládní strany ve všeobecných volbách v roce 1993 jsou považovány korupční aféry a neplnění předvolebních slibů. Je však otázka, zda by strana v období prosperity nebyla schopna i navzdory těmto okolnostem opět zvítězit. Po krátkém období vlády koalice ostatních stran se LDS vrátila k moci již o rok později v roce 1994.

³⁸ Viz Tab 2

³⁹ MACLEAN B. K. *Avoiding a Great Depression but Getting a Great Recession. The Bank of Japan and Japanese Macroeconomic Policy* s.89.

⁴⁰ Viz Graf 7

2 HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ 1994-1999

2.1 Stagnace (mírné oživení) let 1994 – 1996

V letech 1994-1996 vláda pokračovala ve fiskální expanzi, i když se dynamika nárůstu veřejných investic snížila. V roce 1994 vláda vypracovala „Program všestranných ekonomických opatření“ (Overall Economic Measures Program), který byl zaměřen především na rozvoj vnitřního trhu. Zvýšení domácí poptávky mělo být dosaženo expanzivní fiskální politikou - snížením daně z příjmu a zrušením vysokých daní korporací, podporou veřejných prací a soukromé výstavby domů. Tento program napomohl příznivějšímu vývoji HDP, který v roce 1995 vzrostl o 2,5 procenta.⁴¹

V letech 1995 a 1996 vláda rozpracovala a schválila nový balíček ekonomických opatření zaměřený na strukturální změny v ekonomice a podporu určitých odvětví - jako informatika a telekomunikace, služby pro firmy, zdravotní a sociální péče. Reformy měly být realizovány především prostřednictvím veřejných investic a měly přispět k trvalejšímu oživení ekonomiky. Bylo stanoveno šest klíčových oblastí pro restrukturalizaci - telekomunikace, distribuce, finance, půda a bydlení, pracovní příležitosti a zaměstnanost a zdravotní péče.⁴²

Monetární politika centrální banky šla ruku v ruce s expanzivní fiskální politikou vlády. Diskontní sazba postupně klesala až na 0,5 procenta v roce 1995. Fiskální a monetární expanze přinesly ekonomice mírné oživení. Soukromé investice po propadu z období 1992 - 1994 začaly opět růst a během roku 1996 došlo k dalšímu zvýšení růstu HDP na 2,9 procenta.⁴³

Expanze byla doprovázena výrazným nárůstem importů, který způsobila silná apreciace jenu v tomto období. V letech 1994 a 1995 došlo k nadhodnocení jenu vůči dolaru měřeno i ukazatelem parity kupní síly obchodovatelného zboží.⁴⁴ Podle výpočtů doktora Yoshitomiho šlo o nadhodnocení v řádu 10-20 procent.⁴⁵

Toto výrazné posílení jenu až na úroveň pod ¥80/\$1 nemělo až tak výrazně negativní vliv na japonské exporty, ale spíše zbrzdilo zotavování japonské ekonomiky v letech 1994 - 1995 prostřednictvím nárůstu importů. Navíc urychlilo přesouvání japonských výrobních

⁴¹ Viz Tab 3

⁴² CIHELKOVÁ, E. a kol.: *Aktuální otázky světové ekonomiky. Ekonomické a politické změny v Japonsku v 90. letech* s. 15

⁴³ Viz Tab. 3

⁴⁴ Měřeno ukazatelem parity kupní síly je kvůli vysoké cenové hladině v Japonsku jen vůči dolaru nadhodnocen dlouhodobě.

⁴⁵ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 100

továren do zahraničí.⁴⁶ V roce 2000 tvořil počet pracovníků zaměstnávaných japonskými výrobními firmami v zahraničí 20 procent jejich zaměstnanců v Japonsku. V roce 1985 to bylo pouze 5 procent.⁴⁷

Přesunem firem do zahraničí došlo v Japonsku od roku 1985 ke ztrátě miliónu pracovních míst v průmyslové výrobě.⁴⁸ Přesun výroby do zahraničí postihl negativně i japonské subdodavatele velkých výrobních firem, které jsou v Japonsku tradičně velmi závislé na dodávkách často pouze jedné firmě, se kterou dlouhodobě exkluzivně spolupracují.⁴⁹

Prudké zhodnocení jenu od roku 1985 také způsobilo zlevnění **cest do zahraničí** a rychle začal narůstat počet turistů cestujících do zahraničí ve srovnání se stagnujícím domácím cestovním ruchem. To přispělo k tomu, že se nedostavila poptávka po luxusních rekreačních oblastech, do kterých investovali developéři a stavební firmy během bublinové ekonomiky, jejichž půjčky u japonských bank se následně staly klasifikovanými úvěry.

Dalším negativním průvodním jevem expanze v období 1994-1996 bylo, že se ekonomika poprvé dostala do deflace. Ceny výrobců přitom klesaly rychleji než spotřebitelské ceny.⁵⁰ V letech 1995 a 1996 došlo ke snížení cenové hladiny měřeno deflátorem HDP a v roce 1995 zaznamenal pokles i index spotřebitelských cen. Problém klesajících cen je v tom, že zhoršuje postavení dlužníků, ve kterém se koncem devadesátých let nacházela řada japonských podniků, ale i japonská vláda. Za druhé deflace odrazuje od produktivních investic. Investoři raději drží peníze, jejichž hodnota v čase stoupá.

Japonská banka měla velmi omezené možnosti jak proti deflaci bojovat. Úroková míra byla již stlačena téměř na nulu a Japonsko bylo od poloviny 90. let chyceno do takzvané pasti likvidity. Termín „past likvidity“ odkazuje na situaci, kdy navýšení nabídky peněz vede pouze k zvýšení držby peněz ekonomickými subjekty a nevede proto k zvýšení celkové poptávky.⁵¹ Pakliže se úroková míra dostane na nulu-nejnižší představitelnou úroveň, budou ekonomické subjekty očekávat její nárůst v budoucnosti a nebudou ochotny investovat. Preferování držby hotovosti je posíleno v nejistém ekonomickém prostředí, kdy hrozí, že půjčka nebude splacena a tak ekonomické subjekty raději drží hotovost než aby peníze půjčovaly na nízký úrok.

⁴⁶ Tamtéž. s. 101

⁴⁷ MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985* s.1001

⁴⁸ Tamtéž s.1012

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ Viz tab 3,4

⁵¹ FLATH, D. *The Japanese economy*. s. 134

2.2 Deprese let 1997 – 1998

Poměrně dlouhé období expanze trvající od října 1993 celých 43 měsíců vystřídala koncem roku 1997 hluboká recese. V roce 1998 došlo k poklesu reálného HDP poprvé od roku 1974.⁵² Příčinou deprese let 1997 – 1998 byla krize bankovního sektoru ve spojení s nešťastně načasovanou restrikcí fiskální politiky, která byla realizována právě ve chvíli, kdy ekonomika začala přecházet do recese.

2.2.1 Problém klasifikovaných úvěrů a Credit crunch

Problémy finančních institucí, které v roce 1997 vyústily v bankovní krizi a takzvaný Credit crunch,⁵³ lze hledat již v období bublinového boomu. Okolnosti popsané v kapitole 1.2 vedly k tomu, že banky koncem 80. let poskytovaly půjčky firmám, které za ně nakupovaly různá aktiva. Často se jednalo o spekulativní nákup nemovitostí, u nichž se očekával výrazný růst v jejich ceně. Tyto půjčky byly ze strany bank zajišťovány aktivem samotným. V některých případech prý půjčky dokonce přesahovaly hodnotu aktiva, kterým byla půjčka zajištěna.⁵⁴

V době, kdy ceny aktiv rostly, to nebyl problém. Na počátku 90.let ale nedošlo k naplnění očekávání vysoké poptávky po administrativních budovách a rekreačních objektech a ceny nemovitostí a dalších aktiv se propadly. Firmy investující v této oblasti zjistily, že jejich investice nemají dostatečnou návratnost a dostaly se do problémů se splácením půjček. V případě, že nakupovaly aktiva z čistě spekulativních důvodů, pokles ceny měl na půjčky stejný efekt – nebyly řádně spláceny. Banky nemohly své pohledávky, které byly zastaveny aktivy, jejichž cena byla nyní nižší než původní půjčka, efektivně vymoci. Některé banky pak firmám, které nesplácely úroky ani jistinu, poskytovaly opakovaně nové půjčky na restrukturalizaci jejich dluhu, kdy de facto starou půjčku nahradily novou, aby daná firma nezkrachovala.

Banky byly k tomuto jednání, které vytváří morální hazard,⁵⁵ motivovány řadou důvodů. Může jít o situaci, kdy banka má u firmy, která nesplácí svůj dluh, velkou pohledávku, jejíž nesplacení by ohrozilo její samotnou solventnost. Bankrot firmy by pak

⁵² Viz Graf 6 a tab. 3,4

⁵³ Credit crunch je termín, kterým se označuje všeobecné snížení dostupnosti půjček v ekonomice. Ta je způsobena neochotou finančních institucí poskytovat nové úvěry.

⁵⁴ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. s. 60

⁵⁵ Morální hazard je termín označující situace, kdy určitý subjekt je motivován k tomu, že více riskuje, protože nemusí plně nést důsledky svého jednání. Firmy budou ochotny více riskovat ve chvíli, kdy vědí, že jim banka poskytne další úvěry i v případě že se jejich (rizikové) investice nebudou úspěšné.

mohl způsobit bankrot banky. Případně banka chce utajit skutečnou výši špatných úvěrů, z důvodu, aby neutrpěla její reputace, což by mohlo vyvolat „run na banku“.⁵⁶

Banky s vysokým podílem takovýchto špatných dluhů pak nemohou poskytovat úvěry pro expanzi perspektivnějším podnikům. Takovéto ekonomicky živořící podniky jsou dle protagonistů teorie vysvětlující japonskou ztracenou dekádu právě klasifikovanými úvěry japonských bank přirovnány k Zombí, které snižují celkovou produktivitu japonských firem a zabírají místo na trhu perspektivnějším firmám.⁵⁷

Problému klasifikovaných úvěrů si byly japonské autority vědomy již od počátku 90. let, kdy došlo k prasknutí bubliny. Ministerstvo financí ve svých zprávách zveřejňovalo celkové objemy klasifikovaných úvěrů. Každým rokem se toto číslo zvyšovalo, ale vláda ponechávala řešení tohoto problému na samotných finančních institucích. Obecně se předpokládalo, že po krátkém období propadu cen aktiv zapříčiněném prasknutím bubliny dojde společně s obnovením hospodářského růstu, k pozitivnímu vývoji v cenách aktiv, které sloužily jako zástavy a finanční instituce a tak nebudou ohroženy.⁵⁸

Banky postupně část svých klasifikovaných úvěrů odepisovaly, ale nárůst nových špatných úvěrů byl rychlejší než rychlost odepisování.⁵⁹ Propad ceny nemovitostí a akcií se nezastavil, pouze došlo ke zpomalení rychlosti poklesu.⁶⁰

Úvěrová družstva

Prvními finančními institucemi, které zkrachovaly, byla úvěrová družstva. Jedná se o finanční nebankovní instituce⁶¹, které přijímají depozita a poskytují úvěry pouze malým podnikům. Aby podnik mohl získat půjčku musí být zároveň členem družstva. Střadatelé, kteří mají v družstvu uložené peníze jsou zároveň spolumajitelé. V říjnu 1994 zkrachovala družstva Tókjó Kjówa a Anzen. Koncem roku 1995 pak družstva Kosmos a Kizu (コスモス, 木津信用組合). Kromě toho vyšly najevo skandály některých bank. V září roku 1995 oznámila banka Daiwa (大和銀行), že utrpěla ztrátu 1,1 miliardy dolarů kvůli podvodnému jednání zaměstnance její New Yorkské pobočky. Americké úřady pak zakázaly bance činnost

⁵⁶ Run na banku označuje situaci hromadného vybírání vkladů střadatelů, které mají u banky uloženy své úspory. Run na banku je způsoben rozšířením zpráv o možném bankrotu banky. I v případě, že jsou tyto informace nepodložené, samotné vybírání vkladů většího množství klientů najednou může tento bankrot přivodit.

⁵⁷ BURKETT, P. – HART-LANDSBERG, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View.*

⁵⁸ NAKASO H. *The financial crisis in Japan during the 1990s: how the Bank of Japan responded and the lessons learnt.* s. 3

⁵⁹ Viz graf 9.

⁶⁰ Viz graf 1

⁶¹ Nebankovní finanční instituce nemají bankovní licenci, a tudíž se na ně nevztahují přísná pravidla bankovní regulace.

na americkém trhu. Krachy a skandály finančních institucí podkopaly důvěru občanů ve finanční systém.

V témže roce se dostala do velkých finančních potíží hypotéční úvěrová družstva tzv. *džúseny* (住専). Ty byly zakládány velkými bankami v 70. letech, aby poskytovaly půjčky na bydlení. V 80. letech tato družstva také poskytovala peníze firmám na spekulativní nákupy. Po prasknutí bubliny jejich ztráty dosáhly takových rozměrů, že je zakladatelské banky nebyly schopny pokrýt. Pro likvidaci ztrát džúsenů parlament poprvé odsouhlasil použití peněz daňových poplatníků. I když větší část ztrát nesly zakladatelské a věřitelské banky, veřejnost byla rozhořčena použitím veřejných prostředků na sanaci džúsenů, protože se jednalo o instituce které nepřijímaly vklady a většina lidí s nimi nepřišla do styku.⁶²

Problémy úvěrových družstev vedly vládu v roce 1996 k přijetí opatření na posílení stability finančního systému. Banky musely do budoucna zveřejňovat údaje ohledně rizikovosti svých aktiv a kapitálové přiměřenosti⁶³. Tyto údaje byly následně kontrolovány nejprve ministerstvem financí a od června 1997 nově zřízenou agenturou pro dohled nad finančním trhem. Navíc regulačním úřadům byla dána pravomoc přimět finanční instituce k plnění předepsané kapitálové přiměřenosti pod hrozbou ukončení jejich činnosti. Byl přijat dodatek k Zákonu o pojištění depozit z roku 1986, který odstraňoval limity na pojištění vkladů jednotlivých stádatelů a dával vládě větší možnosti při řešení problému úvěrových družstev se špatnými úvěry, které byly ohroženy bankrotem.

Tato regulační opatření měla přispět k větší transparentnosti na japonském finančním trhu a jistě by měla pozitivní dopad, kdyby byla přijata dříve. Počátkem roku 1997 bylo ale již zřejmé, že špatné úvěry ohrožují i hlavní japonské banky a jejich snaha vyhovět požadavkům, které vyplývaly z nové legislativy, vedla k restrikci úvěrů. Restrikce úvěrů eskalovala špatnou situaci na mezibankovním trhu. Banky výrazně omezily dostupnost úvěrů, což postihlo především malé a střední podniky, které jsou závislé na bankovních úvěrech.⁶⁴ Počet firemních bankrotů způsobených špatnou dostupností úvěrů koncem roku 1997 a v roce 1998 výrazně stoupl.

⁶² NAKASO H. *The financial crisis in Japan during the 1990s: how the Bank of Japan responded and the lessons learnt*. s. 6

⁶³ Tento ukazatel vyjadřuje poměr rizikových půjček banky (aktiv) k vlastnímu kapitálu. Na základě Basilejské dohody zemí G10 z roku 1988 musí mezinárodně aktivní banky udržovat 8% kapitálovou přiměřenost.

⁶⁴ Viz graf 8

Otevřená krize bankovního sektoru

Otevřená krize bankovního sektoru vypukla na podzim roku 1997, kdy začaly krachovat velké japonské banky: Hjógo (兵庫銀行), Taiheijó (太平洋銀行), Hokaidská koloniální banka (Hokkaidó takušoku ginkó 北海道拓植銀行), Banka pro dlouhodobé úvěry (Čóki šinjó ginkó 長期信用銀行). Kromě bank se do problémů dostaly i společnosti obchodující s cennými papíry Sanyou Securities (Sanjó šóken 三洋証券) a Yamaichi Securities (Jamaichi šóken 山一証券), které nakonec také zkrachovaly. V listopadu 1997 po ohlášení pádu banky Tokuyo byla situace japonského finančního trhu nejvíce kritická. Jednalo se o bankrot čtvrté banky v řadě v tomto měsíci a rozšířila se očekávání pádu dalších, hlavně regionálních bank. Lidé začali houfně vybírat své peníze uložené ve finančních ústavech a finančnímu systému hrozil kolaps. Ministr financí a guvernér centrální banky vydali společné prohlášení, ve kterém se vláda a centrální banka zaručily za veškeré vklady.

V roce 1997 navíc vypukla v Thajsku měnová krize, která se na podzim rozšířila do dalších států Jihovýchodní Asie. Problémy japonského finančního sektoru nejspíše částečně přispěly k vypuknutí této globální finanční krize tím, že Japonské banky likvidovaly své zahraniční pozice v Jihovýchodní Asii, aby vyhověly požadavku kapitálové přiměřenosti vyplývající z Basilejské dohody. Krize v jihovýchodní Asii v roce 1998, ve které významní obchodní partneři Japonska jako Thajsko, Korea a Indonésie zaznamenaly roční hospodářský propad HDP přes 10 procent, pak zpětně negativně poznamenala japonské exporty a prohloubila propad Japonského HDP v roce 1998.

V únoru 1998 byl schválen sanační program pro banky v rozsahu 60 bilionů jenů. Z toho 17 bilionů bylo vyčleněno na záruky za vklady střadatelů chránící střadatele proti úpadku bank, 18 bilionů bylo určeno na znárodnění zkrachovalých bank. Za zbývajících 25 bilionů vláda nakoupila přednostní akcie⁶⁵ a dluhopisy relativně zdravých bank, aby se zlepšila jejich kapitálová pozice. V březnu 1998 vláda poskytla finančním institucím dalších 7,5 bilionů jenů prostřednictvím nákupu akcií a dluhopisů. V říjnu 1998 vláda vytvořila instituční zastřešení pro poskytování garancí na půjčky malých a středních podniků.⁶⁶

Cílem bylo zamezit dalšímu krachování úvěrově závislých podniků, které zaměstnávaly většinu japonského obyvatelstva. Zabránilo se tím sice rozšíření krize do

⁶⁵ Jedná se o akcie, k kterým se neváže hlasovací právo. V případě krachu banky jsou před běžnými akcionáři přednostně uspokojeny nároky preferenčních akcionářů. Většinou se jedná o vyplacení sumy, za kterou investor nakoupil preferenční akcie.

⁶⁶YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. 2002. s. 80 a 81

dalších sektorů, ale dále se zhoršilo veřejné zadlužení. Pomoc byla vázána na plnění určitých požadavků. Jednalo se zejména o restrukturalizaci, fúze, snižování platů a počtu zaměstnanců.

Sanační program byl následován souborem deregulačních opatření pro finanční sektor. Deregulace byla zaměřena na podporu soukromých investorů v Japonsku. Díky několika legislativním změnám ve finanční oblasti se podařilo částečně otevřít bankovní sektor a vytvořit tak konkurenční prostředí, kterému se domácí subjekty buď přizpůsobily nebo zkrachovaly. Tím mělo dojít k rozvoji pouze prosperujících a perspektivních subjektů. V létě 1999 se situace na kapitálových trzích uklidnila a zlepšila se i dostupnost úvěrů. Snížil se počet firem, které krachovaly kvůli špatné dostupnosti úvěrů, nicméně problém klasifikovaných úvěrů nebyl stále definitivně vyřešen.

2.2.2 Fiskální politika

Vedle dlouho neřešeného problému špatných úvěrů finančních institucí přispěla k depresi v roce 1998 také restrikce ve fiskální politice. Na počátku devadesátých let expanzivní fiskální politika pomohla v průběhu recese v letech 1991-1993 zabránit absolutnímu poklesu hospodářského růstu.⁶⁷ Navýšení vládních investic znamenalo nárůst rozpočtu na výdajové stránce. Naproti tomu snížení daní spolu s nižšími příjmy rozpočtu způsobené poklesem hospodářské aktivity způsobilo, že příjmy rozpočtu poklesly. Vyrovnaný státní rozpočet, kterého Japonsko dosáhlo koncem osmdesátých let, se na začátku devadesátých let se dostal opět do deficitu, který postupně narůstal.⁶⁸ Spolu s prohlubujícími se deficity narůstal i celkový hrubý dluh, který se roku 1996 dostal těsně pod hranici 100 procent HDP. Japonsko se tak stalo jednou z nejvíce zadlužených zemí OECD. Na druhou stranu celkový čistý dluh⁶⁹ byl v tomto roce 29,3 procent, což je podstatně méně.

V letech 1995 a 1996 došlo k zlepšení ekonomické situace a oživení hospodářského růstu. Vláda získala dojem, že nadešel správný čas k řešení problému narůstající zadluženosti. Hlavním argumentem pro fiskální rekonstrukci bylo, že dluh znamená nespravedlivou zátěž pro budoucí generace. Navíc současná mladá generace a budoucí generace budou nejspíše muset mnohem více platit do fondů sociálního pojištění v důsledku nepříznivého demografický vývoje japonského obyvatelstva.

Od konce roku 1996 začaly přípravy Zákona o fiskální a strukturální reformě. (zaisei kózó kaikaku hó 財政構造改革法)

⁶⁷ Viz kapitola 1.2.5

⁶⁸ Viz tabulka 4

⁶⁹ Čistý veřejný dluh představuje celkové závazky vlády snížené o vládní pohledávky vůči ostatním subjektům. Hrubý veřejný dluh zahrnuje pouze vládní závazky.

Zákon obsahoval tyto hlavní cíle:⁷⁰

- snížení deficitu státního rozpočtu z 6 procent na 3 do fiskálního roku 2003.
- snížení vydávání dluhopisů na speciální deficitní financování a ukončení vydávání těchto dluhopisů do fiskálního roku 2003.
- omezení výdajů na hlavní vládní programy v období fiskálních roků 1998-2000. Toto období bylo v zákoně definováno jako období intenzivní reformy.

Zákon byl připravován v době, kdy ekonomika rostla již 38 měsíců po sobě. Noviny začaly toto období expanze srovnávat s druhou nejdelší poválečnou expanzí, která trvala 42 měsíců.⁷¹ To samo o sobě signalizovalo, že fáze expanze ekonomiky může být u konce. V lednu 1997 se již začaly objevovat známky přechodu ekonomiky do recese, které ale vláda ignorovala.

V dubnu 1997 byla reforma zahájena zvýšením spotřební daně ze tří na pět procent. Toto dlouho dopředu avizované opatření vyvolalo počátkem roku 1997 nárůst v prodeji dražších spotřebních artiklů (jako například auta), které spotřebitelé realizovali před zvýšením daně, po kterém se spotřeba naopak propadla. Zároveň došlo k prudkému snížení vládních investic, který vedl v roce 1997 ke snížení HDP o 0,9 procenta.⁷² Navíc byly navýšeny povinné odvody na sociální pojištění o 9 bilionů jenů.⁷³

Načasování fiskální reformy asi nemohlo být horší, protože ve stejnou dobu právě ekonomika začala přecházet do recese.⁷⁴ To, v jaké fázi hospodářského cyklu se ekonomika nachází, stanovuje Ekonomická plánovací agentura⁷⁵ pomocí tzv. difúzních indexů. Tyto indexy jsou sestavovány na základě vyjádření reprezentativního vzorku firem ohledně očekávání jejich budoucího vývoje. Analýzy difúzních indexů již od ledna klesaly a naznačovaly přechod ekonomiky do recese. Přesto byl stav japonské ekonomiky ještě v září v měsíčních zprávách plánovací agentury, ve kterých agentura každý měsíc hodnotí ekonomický vývoj v zemi, hodnocen jako dobrý a agentura doporučovala pokračovat

⁷⁰ Více Ministerstvo financí [Online] [cit 2009-03-14] Dostupné na [www: http://www.mof.go.jp/english/budget/brief/2002/2002-20.htm](http://www.mof.go.jp/english/budget/brief/2002/2002-20.htm)

⁷¹ Tzv. Iwato boom(岩戸景気) v letech 1959-1961. Nejdelší poválečnou expanzi představovala bublinová ekonomika konce osmdesátých let, nazývaná též boom Heisei(平成景気)

⁷² Viz Tab.2

⁷³ Odvody do fondů sociálního pojištění stejně jako v jiných vyspělých zemích nepokrývají kompletně výdaje sociálního pojištění - z největší části jde o odvody na důchodové a zdravotní pojištění. Krytí z veřejných rozpočtů dosahovalo v roce 1996 24,5% (YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. 2002. s. 183)

⁷⁴ S odstupem času Japonské úřady jako oficiální datum pro započetí recese stanovily na květen 1997.

⁷⁵ Dnes již neexistující vládní agentura přidružená k úřadu premiéra, jejíž úkolem bylo vypracovávání mikroekonomických a makroekonomických analýz a doporučení pro hospodářskou politiku. Agentura byla zrušena při reorganizaci centrálních vládních orgánů v roce 2001.

v započatých fiskálních a strukturálních reformách. Jako kdyby vládní úřady nebyly ochotné připustit, že jejich politika fiskální rekonstrukce by mohla být nesprávná (špatně načasovaná).

V září byl Zákon o fiskální a strukturální reformě předán do parlamentu, který ho následně schválil s účinností od prosince 1997. Nicméně v prosinci již byla v plném proudu krize finančního sektoru a měsíční hodnotící zpráva Ekonomické plánovací agentury již konstatovala že ekonomika stagnuje. Bylo zřejmé, že fáze expanze již dávno pominula a ekonomika se řítí do recese. Zákon o fiskální a strukturální reformě byl počátkem roku 1998 zmražen a vláda ustoupila od svého původního záměru snižování zadlužení.

V polovině roku 1998, kdy byla ekonomika v depresi, se vlády ujal nový kabinet vedený premiérem Obučim. Pro novou vládu bylo prioritní vyvést ekonomiku z deprese a tak krátké období fiskální restrikce bylo opět vystřídáno fiskální expanzí. V roce 1999 přijala vláda program zaměřený na hladký přechod od růstu taženého veřejným sektorem k růstu taženému sektorem privátním, oživení hospodářského růstu, reformu institucionálního rámce a sociální infrastrukturu. Cílů mělo být dosaženo např. podporou malých a středních firem, které se měly stát hlavním zdrojem dynamiky japonské ekonomiky, nebo např. napojením všech základních a středních škol na internet. Navýšení vládních investic a daňové škrty způsobily zdvojnásobení čistého veřejného zadlužení z 29,3 bilionů jenů na 60,4 bilionů. od konce roku 1996 do roku 2000.

2.2.3 Důsledky finanční krize a restriktivní fiskální politiky

Finanční krize, která začala koncem roku 1997, se přenesla i do reálné ekonomiky. Došlo ke krachu mnoha firem, především malých a středních podniků závislých na bankovních úvěrech a nárůstu nezaměstnanosti. Počet bankrotů začal narůstat v roce 1997 s mírou růstu 35 procent v meziročním srovnání v období květen-červen 1998.⁷⁶ Míra nezaměstnanosti vzrostla v roce 1998 oproti roku 1997 téměř o 1 procento. Propadly se reálné mzdy pracovníků a výrazně poklesla spotřeba domácností. Spotřebu negativně ovlivnilo zvýšení spotřební daně z roku 1997 a nejistota ohledně budoucího zaměstnání. Reálný HDP poklesl v roce 1998 o jedno procento. Koncem roku 1998 se propad hospodářské aktivity zastavil a v roce 1999 ekonomika již mírně rostla. Hlavní zásluhu na tom ale měla vládní spotřeba a vládní investice. Investice firem nadále klesaly a pokračoval nárůst nezaměstnanosti, která dosáhla vrcholu 5,4 procenta v roce 2002.

⁷⁶ BAYOUMI, T. - COLLYNS, CH.: *Post Bubble Blues. How Japan Responded to Asset Price Collapse.*

3 IMPLIKACE KRIZE DEVADESÁTÝCH LET

Poválečný japonský ekonomický systém vykazoval podobně jako Německo relativně vysokou míru koordinace mezi jednotlivými ekonomickými subjekty - vládou a průmyslem, finančními institucemi a výrobními podniky, managementem a běžnými pracovníky. Ve srovnání s anglo-americkým ekonomickým modelem byla japonská ekonomika mnohem více direktivní a regulovaná. Významnou roli hrál aktivistický stát s velkým vlivem centrálních vládních institucí. Na druhou stranu míra zdanění v Japonsku byla srovnatelná se státy vyznávajícími liberální ekonomický systém a minimální stát.

Základními kameny poválečného japonského hospodářského systému byly systém hlavních bank, systém celoživotního zaměstnání, specifické vertikální vztahy mezi velkými firmami a jejich dodavateli, zásahy ministerstva průmyslu a velký význam průmyslové politiky v ekonomice.

Specifický charakter japonského ekonomického systému byl koncem 60.let, kdy Japonsko díky rychlému hospodářskému růstu v produkci na obyvatele v podstatě dohnalo vyspělé státy, obdivován a uznáván jako životaschopná alternativa k americkému a evropskému kapitalismu. V 80.letech dokonce i skromní Japonci začali být pyšní na vlastní hospodářský systém, ve který v té době již chovali značnou důvěru.⁷⁷

Stagnace japonské ekonomiky v devadesátých letech s sebou přinesla to, že jednotlivé charakteristiky japonského systému, které byly dříve vyzdvihovány, byly nyní zatracovány a viděny jako příčiny dlouhodobé stagnace. Japonská ekonomika prodělala v devadesátých letech řadu změn a některé instituce, díky kterým Japonsko po válce dosáhlo hospodářských úspěchů, byly postupně transformovány. Významnou roli při této transformaci sehrála globalizace světové ekonomiky. Japonské poválečné instituce mohly fungovat pouze v relativně uzavřeném systému, ale při větší internacionalizaci země již neplnily tak dobře svoji funkci a jejich význam postupně slábl.

⁷⁷ VOGEL, S.K. *Japan remodeled : how government and industry are reforming Japanese capitalism..* s. 1

3.1 Specifický vztah bank a firem. Charakteristika systému hlavních bank

Banky hrají v Japonsku mnohem důležitější roli při finančním zprostředkování než v anglosaských zemích a jsou hlavními poskytovateli půjček malým a středním podnikům.⁷⁸ Hlavní banka určitého průmyslového podniku je definována jako banka s největším podílem bankovních úvěrů, které firma využívá. Firma u této banky má podnikatelský účet, přes který provádí platby za obchodní transakce. Většinou hlavní banka současně drží významný podíl akcií dané firmy.⁷⁹

Dle zákona smí dnes banky držet max. 15% celkových akcií jedné firmy. Koncem 80. let vlastnily japonské banky až 16% akcií průmyslových podniků kotovaných na burze. V roce 2000 to bylo již jen 6%.⁸⁰

Kromě poskytování úvěrů banky vysílají do firem svoje manažery, aby dohlíželi na chod firmy. Tímto způsobem vykonávají dohled nad podnikem, jehož jsou významným akcionářem. Na základě nepsané smlouvy se předpokládá, že hlavní banka pomáhá firmě obstarat finanční prostředky v případě, že se dostane do problémů s likviditou. Firma jí na oplátku vyplácí vyšší úroky v obdobích prosperity. Banka tak přebírá část odpovědnosti za hospodaření firmy.⁸¹ Jedná se tedy o mnohem intenzivnější a těsnější propojení mezi vlastníkem podniku (banka) a vedením firmy, kde není jasně rozdělená manažerská a kontrolní funkce, jak je běžné u podniků v západních zemích. Management podniku se zde stará o běžný chod firmy a vlastníci vykonávají dohled nad aktivitami managementu.

3.1.1 Změny v systému v devadesátých letech

Tradiční role bank pro financování japonských firem v devadesátých letech poklesla. Velké korporace získaly větší nezávislost na bankovním financování díky přístupu na zahraniční kapitálové trhy a navýšení interních fondů.(tzv. ginkó banare 銀行離れ)⁸² Velké korporace zcela nepřerušily své vazby na své banky, ale došlo k přesunu vlivu směrem ke klientům. Místo toho, aby se firmy musely ucházet v bankách o půjčky jako době, kdy byl nedostatek kapitálu, nyní banky samy nabízely firmám úvěry.⁸³ Banky současně omezily svoji funkci dohledu nad managementem dlužnických firem. Po prasknutí bubliny banky zatížené

⁷⁸ BAYOUMI, T. - COLLYNS, CH.: *Post Bubble Blues. How Japan Responded to Asset Price Collapse*. s. 12

⁷⁹ OECD Economic Surveys Japan 1996 s. 161. Paris: OECD, 1996. in MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985*. S. 1003

⁸⁰ NAKAMURA M. *Japanese corporate governance practices in the post-bubble era: Implications of institutional and legal reforms in the 1990s and early 2000s*.

⁸¹ MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985* Journal of Economic Issues Vol. XXXVII No. 4. 2003. S. 1003

⁸² Viz Kapitola 1.2.2

špatnými úvěry a snažící se udržet předepsanou kapitálovou přiměřenost začaly být mnohem více opatrné při poskytování půjček malým firmám, jejichž poptávka po bankovních úvěrech nahradila během boomu koncem 80. let pokles poptávky ze strany velkých firem. To způsobilo, že v mnoha případech přestal platit nepsaný kontrakt mezi hlavní bankou a firmou, který předpokládal, že banka firmě, v případě problémů, pomůže překonat problematické období.

Mezi firmami, kterým nebyly poskytnuty záchranné úvěry a zkrachovaly, byly například Sogo a Murotomi v roce 2000 a Tuniko v roce 2001.

Banky v devadesátých letech zvyšovaly počty svých zástupců, které vysílaly do firem. To ale spíše představuje snahu ochránit existující půjčky než posílit tradiční vztah mezi bankou a firmami. Snížení objemu bankovních půjček a držení akcií podniků ze strany bank odráží snahu o získání většího odstupu mezi bankou a jejími klientskými firmami.⁸⁴

3.2 Charakteristika a změny japonského pracovního trhu

3.2.1 Systém celoživotního zaměstnání (*šúšín kojó sei*-終身雇用製)

Pro japonský pracovní trh je charakteristický systém celoživotního zaměstnání pracovníků v jedné firmě a platový systém, ve kterém se výše platu odvozuje od délky doby zaměstnání ve firmě. Firmy si vyhlízejí své budoucí zaměstnance často ještě v době, kdy studují na škole. Ti pak po studiu nastoupí do firmy, ve které zůstanou až do doby, kdy dosáhnou věku pro odchod do penze. Přitom nástupní platy zaměstnanců jsou podprůměrné a dosahují maxima, když je zaměstnancům kolem padesáti let. Loajalita zaměstnanců v tomto systému byla podporována poskytováním benefitů jako firemní nepřenosné penzijní pojištění.

Systém celoživotního zaměstnávání bývá kritizován za to, že je málo flexibilní a neposkytuje dostatečnou motivaci, protože lidé spíše než na základě osobních zásluh jsou povyšováni na základě délky doby strávené ve firmě. Dalším argumentem kritiků je, že tento systém je příliš rigidní a neposkytuje firmám možnost propustit zaměstnance v době poklesu poptávky po její produkci a najmout nové lidi po překonání nepříznivého období. Japonské firmy tuto nevýhodu překonávaly pomocí intenzivního využívání přesčasů, které jsou v Japonsku placeny méně než v západních zemích. V době, kdy se podniku tolik nedaří, nemusí své zaměstnance propouštět, ale pouze jim zkrátí přesčasy. V 90. letech v průměru

⁸³ FLATH, D. *The Japanese economy*. s. 126

⁸⁴ MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985* s. 1006

stoupala výše základní mzdy a při tom došlo k výraznému poklesu plateb za přesčasy a bonusy zaměstnancům.

Tento systém je výhodný v případě, že pro výkon zaměstnání v dané firmě jsou důležité specifické znalosti a dovednosti, které nejsou použitelné v jiné firmě. Firmy jsou ochotny poskytovat školení svým zaměstnancům za předpokladu, že je zde perspektiva, že zaměstnanci ve firmě zůstanou delší dobu. Zaměstnanci jsou stejně tak motivováni k získávání specifických dovedností, které nebudou moci použít jinde pouze tehdy, když předpokládají, že ve firmě budou pracovat delší dobu. Ochota akceptovat nízký nástupní plat je také podmíněna vyšším platem v budoucnu. Za těchto podmínek může být tedy systém celoživotního zaměstnávání výhodný jak pro zaměstnance tak pro firmy. V případě Japonska mohl k jeho vytvoření po válce přispět i tradiční hodnotový systém Japonců, který přikládá velkou váhu loajalitě.

Systém celoživotního zaměstnávání dobře fungoval v době, kdy japonská ekonomika rychle rostla. Zaměstnanci byli ochotni akceptovat nízké nástupní platy protože věřili, že se jim jejich „investice“ do firmy v pozdějším věku vrátí. Rostoucí firmy jsou schopné zaplatit vyšší mzdy stárnoucím zaměstnancům.

Důležitou roli zde hraje také demografická struktura obyvatelstva. Čím je v ekonomice větší poměr mladých lidí ku starým, tím je pro firmy snadnější platit starším zaměstnancům vyšší platy. Jakmile populace stárne, je pro firmy těžší platit narůstající počet starších zaměstnanců.

Systém celoživotního zaměstnávání se v devadesátých letech dostal pod tlak s tím, jak ekonomika dlouhodobě stagnovala a populace postupně stárla. Rozvoj nových technologií způsobil, že důležité znalosti začaly být více přenosné mezi jednotlivými firmami. Mladí lidé s potřebnými technickými znalostmi byli více žádaní než starší lidé bez znalostí nových technologií. Rozdíly v platech mezi jednotlivými věkovými skupinami se začaly zmenšovat. Vedle opouštění praxe odvozování výše platů od délky setrvání ve firmě na to mohla mít vliv i snaha o zachování pocitu spravedlnosti při snižování platů, při kterém manažerům byly platy sníženy více než běžným zaměstnancům. Pro některé kategorie pracovníků se zkrátila průměrná doba setrvání v jednom zaměstnání a prudce narostl počet lidí pracujících na částečný úvazek. Podíl složky platu odvozeného od skutečného výkonu se zvýšil, i když firmy tím ve skutečnosti často jen maskovaly reálné snížení výše platů.

Některé firmy, aby udržely původní nastavení platového systému pro své kmenové zaměstnance, nedávají novým pracovníkům standardní pracovní smlouvy a místo toho je zaměstnávají pouze na krátkodobý úvazek. Výrazný je nárůst absolventů, kteří nemohou najít

práci. V roce 2000 plánovaly japonské firmy zaměstnat o polovinu méně absolventů než v roce 1991.⁸⁵ Jinde byla zvolena strategie vyjednání nových platových podmínek, kdy zaměstnanci akceptovali nižší mzdy výměnou za příslib ochrany pracovních míst.

3.2.2 Fenomén nízké míry nezaměstnanosti.

Významnou charakteristikou japonského pracovního trhu bylo, že v Japonsku byla a stále je velmi nízká nezaměstnanost ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi, zvláště evropskými.⁸⁶ Pozitivní vliv má zmiňované hojné využívání přesčasů. Dalším faktorem je, že v případě ztráty zaměstnání mnoho lidí v Japonsku přestane práci hledat a nezvyšuje tak statistiky nezaměstnanosti. Velmi často se jedná o ženy, které většinou zastávají méně kvalifikované pozice, na které nastupují pouze krátkodobě. Po ukončení takového zaměstnání pak práci aktivně nehledají. V roce 2004 bylo jako standardní zaměstnanci zaměstnáno 76,9 procent mužů zatímco u žen to byla necelá polovina.

V období prvního ropného šoku v letech 1973-1975 narostla nezaměstnanost v Japonsku o pouhých 0,6% z 1,3% na 1,9%. Ve srovnání se západními zeměmi to byl několikanásobně menší nárůst. Za stejné období vzrostla nezaměstnanost v USA z 4,9% na 8.5%, ve Velké Británii z 2,6% na 4,0% a v západním Německu z 1,3% na 4,7%. Přičemž nezaměstnanost japonských žen v roce 1975 byla nižší než celková - na úrovni 1,7%. Nicméně v letech 1973-1975 přišlo o práci celkem 1 430 000 žen, z čehož pouze 100 000 z nich aktivně pokračovalo v hledání zaměstnání. V případě, že by ženy v době recese po prvním ropném šoku neopustily pracovní trh, míra nezaměstnanosti by v Japonsku stoupla na 5,7%.⁸⁷

V 90.letech ale (v důsledku změny životního stylu žen) opustil pracovní trh mnohem menší podíl žen, které v důsledku recese ekonomiky přišly o své místo. Z celkového počtu 990 000 žen, které přišly v letech 1992-1997 o místo, jich přestalo hledat práci „pouze“ 610 000. Jedná se o jeden z faktorů prudkého nárůstu japonské nezaměstnanosti v 90.letech. Nicméně míra nezaměstnanosti mužů vrostla také mimořádně a v roce 1999 se dostala na téměř 5 procent a poprvé v poválečné historii se dostala nad úroveň míry nezaměstnanosti v USA.

Vlna propouštění v devadesátých letech poznamenala celkovou náladu ve společnosti. Dle průzkumu provedeném v dubnu 1999 se 82 procent pracovníků obávalo, že přijdou o práci nebo že jejich plat bude snížen. Polovina lidí odpověděla, že očekává snížení životního

⁸⁵ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. 2002. s. 153

⁸⁶ Viz tabulka 1

⁸⁷ YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. 2002. S. 142

standardu. Zaznamenán byl nárůst počtu sebevražd. Do roku 1997 byl počet sebevražd na 100 000 obyvatel 20 lidí. V roce 1998 tento ukazatel narostl na 26,1 osob.⁸⁸

3.3 Změny ve vertikálních vztazích dodavatel-odběratel mezi japonskými firmami

Vztahy mezi jednotlivými dodavateli a odběrateli v japonském průmyslu jsou mnohem těsnější než v jiných zemích. Stejně jako lze pozorovat větší závislost mezi bankami a jednotlivými firmami, které si u nich půjčují peníze, jsou i vztahy mezi velkou výrobní firmou a jejími dodavateli individualizovanější a založené na úzké, dlouhodobé spolupráci.

Jedná se o jakousi napůl integrovanou organizaci s hlavní firmou, která vyrábí finální výrobky a jejími dodavateli (primárními, sekundárními a terciárními), kteří dodávají jednotlivé díly. Celé skupině takto sdružených kolem hlavní firmy se říká *Keirecu* (系列)

Často se jedná o exkluzivní spolupráci, kdy se dodavatelé specializují na výrobu součástek pro konkrétního odběratele, což jim v delším období umožňuje snížit celkové náklady, než kdyby museli produkci přizpůsobovat požadavkům různých odběratelů. Odběratelé profitují tím, že díky dlouhodobému vztahu s dodavatelem znají dobře schopnosti dodavatele, kvalitu a termíny dodávek, na které se mohou spolehnout.

Sdílení informací o výrobní technologii a dlouhodobost vztahu přináší větší flexibilitu při změnách ve výrobě a podněty pro investice, které mohou být užitečné jen takto spolupracujícími firmami.

Od roku 1985 docházelo v souvislosti s posilováním jenu a větší internacionalizací k postupnému přesouvání japonských výrobních firem do zahraničí. Tradiční dodavatelé s pobočkami v Japonsku pak byli výrobními firmami nahrazováni místními dodavateli s nižšími cenami. Navíc větší otevřenost Japonska v devadesátých letech znamenala zvýšení zahraniční konkurence pro dodavatele i bez přesunu výroby hlavní firmy do zahraničí. Firmy dodávající díly velkým výrobním firmám tak byly motivovány diverzifikovat svoje aktivity, aby se snížila jejich závislost na hlavní firmě. Tyto faktory vedly k oslabení tradičního propojení mezi průmyslovými výrobci a jejich dodavateli.

⁸⁸ Zdroj: GOERZEN M. *Japan's Growing Nightmare* Dostupné na [www:
http://www.theforeign-japan.com/archives/200304/news.htm](http://www.theforeign-japan.com/archives/200304/news.htm)

3.4 Posílení role Úřadu na ochranu hospodářské soutěže a omezení vlivu ministerstva průmyslu a obchodu.

Při poválečné obnově japonského hospodářství vláda prostřednictvím svého silné Ministerstva průmyslu a obchodu (*cúšó sangjó šó 通商産業省*) výrazně ovlivňovala směr vývoje japonského hospodářství. Byla určována perspektivní odvětví, jejichž rozvoj vláda podporovala například daňovými zvýhodněními, dotacemi nebo uvalením cel na importy ze zahraničí. Průmyslové korporace s ministerstvem spolupracovaly, buď proto, že to bylo pro ně výhodné, a nebo proto, že se bály postavit vládní moci.

Účinnost přísného antimonopolního zákona z roku 1947 byla omezena různými dodatky a speciálními zákony. Na příklad na kartelové dohody mezi firmami, které byly obecně zakázány, byla aplikována řada výjimek za kterých mohly být uzavřeny. Vznikaly tak tzv. recesní kartely, racionalizační a exportní kartely. Volná soutěž byla omezena a mezi firmami byla vysoká míra kooperace, aniž by se to ale projevovalo v nižší efektivitě. To umožňovalo ministerstvu prosazovat svoji politiku. Obraz symbiózy mezi průmyslovými podniky a vládou dotvářel systém Amakudari⁸⁹.

S postupující internacionalizací japonské ekonomiky ale postupně došlo k oslabení pozice ministerstva průmyslu a obchodu. Obchodní partneři Japonska, kteří v obchodní výměně s Japonskem vykazovali deficity obchodní bilance, postupně donutili Japonsko k otevření svého trhu a nastavení stejných podmínek pro zahraniční a domácí firmy. Nová úprava antimonopolního zákona z roku 1977 umožňovala udělit antimonopolnímu úřadu vysoké pokuty těm podnikům, které uzavírají kartelové dohody a brání volné soutěži. Pokuty udělené Úřadem na ochranu hospodářské soutěže (*kósei torihiki iinkai - 公正取引委員会*) po roce 1990 prudce vzrostly.⁹⁰ Navíc velké firmy se mohly vymanit z vlivu ministerstva průmyslu a obchodu přesunutím výroby do zahraničí. Počet lidí přecházejících z ministerstva do soukromé sféry v rámci systému amakudari se také snížil. V roce 2001 bylo ministerstvo sloučeno s některými dalšími vládními agenturami a přejmenováno na ministerstvo hospodářství, průmyslu a obchodu (*Keizai sangjó šó 経済産業省*).

⁸⁹ 天下り doslova Sestupování z nebes. Jedná se institucionalizovanou praxi, kdy vysocí úředníci získávají prominentní místa v soukromých nebo státem vlastněných firmách po té, co dosáhnou věku pro odchod do důchodu.

PARK S.H. *Bad Loans and Their Impacts on the Japanese Economy: Conceptual And Practical Issues, and Policy Options* s. 23

⁹⁰ MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985* s. 1015

ZÁVĚR

Japonská ekonomika zažila v 90. letech nejhorší poválečnou dekádu, co se týče růstu hrubého domácího produktu, který v tomto období rostl pouze něco málo přes jedno procento. Z analýzy vyplývá že hlavní důvod, proč japonská ekonomika v tomto období zaznamenala takto slabý růst, je třeba hledat v období konce 80. let, kdy nedostatečná regulace finančního sektoru a přehnaná, nereálná očekávání ohledně výnosnosti investičních projektů do nemovitostí podpořená stanovisky oficiálních míst a uvolněnou měnovou politikou vedly k přehřátí ekonomiky a vytvoření nadměrných výrobních kapacit. Bublinová ekonomika a její důsledky byly hlavním faktorem toho, že se v devadesátých letech nepodařilo japonskou ekonomiku ani při podpoře rozsáhlých vládních finančních stimulů dlouhodobě stabilizovat.

Nutná korekce, která následovala po prasknutí bubliny, způsobila recesi v letech 1991-1993. Propad ekonomiky v této recesi nebyl tak dramatický a hospodářství se podařilo za pomoci expanzivní fiskální politiky oživit. Nicméně provedené reformy nebyly dostatečné. Mnoho zadlužených podniků, které utrpěly velké ztráty propadem cen akcií a krachem investičních projektů do nemovitostí, bylo uměle chráněno jejich bankami před bankrotem a samotné finanční instituce nebyly ochotné přiznat skutečnou výši svých ztrát, které postupem času narůstaly s tím, jak dál klesaly ceny aktiv. U malých a středních podniků nedošlo ke zlepšení jejich produktivity a jen těžko obstávaly tam, kde byly vystaveny zahraniční konkurenci.

Krátké období hospodářského růstu v letech 1994-1996 bylo doprovázeno posilováním jenu, které urychlilo přesun velkých japonských výrobních firem do zahraničí. To narušilo tradiční obchodní vazby, které tyto firmy měly se svými subdodavateli v Japonsku. Zároveň se v japonské ekonomice poprvé objevila deflace, se kterou se japonská ekonomika výrazněji potýkala po další recesi v letech 1997 a 1998.

Tuto recesi, pro svoji hloubku též označovanou jako deprese, odstartovala krize finančního sektoru. Finanční instituce byly zatíženy špatnými úvěry, které poskytovaly v době rostoucích cen aktiv na spekulativní nákupy firem. Nejprve se do problémů dostala úvěrová družstva a poté i velké banky, když se snažily vyhovět požadavku kapitálové přiměřenosti, který vyplýval z mezinárodní dohody a na základě nové legislativy bylo jeho dodržování přísněji vyžadováno. To vedlo k omezení dostupnosti úvěrů a krachům velkých japonských bank. Současně se dostaly do problémů podniky tradičně závislé na bankovních úvěrech. Totální kolaps finančního systému byl odvrácen jen za cenu velkých finančních injekcí z veřejných prostředků poskytnutých ohroženým bankám. Vedle problémů finančního sektoru

se v japonské ekonomice negativně odrazila také nešťastně načasovaná fiskální restrikce aplikovaná právě při přechodu ekonomiky do recese.

V devadesátých letech zároveň špatná výkonnost ekonomiky společně s větší otevřeností a internacionalizací způsobily oslabování role institucí, na kterých byl poválečný japonský systém postaven. Japonsko bylo na nátlak japonských obchodních partnerů donuceno postupně otevřít své trhy zahraniční konkurenci. Také bylo donuceno k dodržování pravidel hospodářské soutěže, která byla v Japonsku po válce omezena různými speciálními zákony. To vedlo k oslabení tradiční role bývalého Ministerstva průmyslu a obchodu při realizaci průmyslové politiky. Tradiční úzké vazby podniků na banky byly rozvolněny přístupem velkých podniků k financování prostřednictvím upisování kapitálu na mezinárodních finančních trzích. Vazby mezi podniky v rámci výrobních skupin keirecu byly také oslabeny přesunem výroby velkých firem do zahraničí. Systém celoživotního zaměstnání se dostal pod tlak rozvojem nových technologií, které byly více přenositelné mezi různými firmami. Nižší zisky firem a nutnost redukovat počty zaměstnanců znamenaly, že ve firmách byl systém celoživotního zaměstnání neudržitelný minimálně pro část zaměstnanců, což ale firmám umožnilo větší flexibilitu.

Před vypuknutím současné celosvětové hospodářské krize se zdálo, že neblahé důsledky bublinové ekonomiky z konce 80.let již Japonsko víceméně překonalo. Banky byly z větší míry očištěny od špatných úvěrů, podařilo se odstranit problém deflace a dostavil se i mírný růst cen. Posledním vážným mementem zůstávalo vysoké veřejné zadlužení. Otázkou však je, zda za poměrně slušné ekonomické výsledky z počátku třetího tisíciletí Japonsko nevděčí další ekonomické bublině, tentokrát celosvětové.

SEZNAM LITERATURY

Monografie

- [1] BAYOUMI, T. - COLLYNS, CH.: *Post Bubble Blues. How Japan Responded to Asset Price Collapse*. Washington: IMF, 2000. ISBN 1-55775-872-2
- [2] CIHELKOVÁ, E. a kol.: *Aktuální otázky světové ekonomiky. Ekonomické a politické změny v Japonsku v 90. letech*. Praha: VŠE, 1999.
- [3] CIHELKOVÁ, E. a kol.: *Světová ekonomika - základní rysy a tendence vývoje*. Praha: VŠE, 2000.
- [4] CIHELKOVÁ, E. a kol.: *USA - Japonsko – SRN*. Praha: VŠE, 1994.
- [5] CALLEN, J. - OSTRY, D. *Japan's lost decade : policies for economic revival*. Washington DC: IMF, 2003. 271 s. ISBN 1-58906-187-X
- [6] FLATH, D. *The Japanese economy*. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2005. 371 s. ISBN 0-19-927861-X
- [7] VOGEL, S.K. *Japan remodeled : how government and industry are reforming Japanese capitalism*. Ithaca: Cornell U.P., 2006. 250 s. ISBN 978-0-8014-7371-5
- [8] YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. Přel. C. H. Stewart. 1.vyd. Tokyo: International House of Japan, 2001.

Časopisy a výzkumné práce

- [1] BRANA S.- LAHET D. *Capital requirement and financial crisis: The case of Japan and the 1997 Asian crisis*. [Online] Department of Economics, LARE-EFI. 2009. [cit. 2009-05-24]
Dostupné na www:
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6VF1-4RR8YTP-1-7&_cdi=5997&_user=10&_orig=browse&_coverDate=01%2F31%2F2009&_sk=999789998&_view=c&_wchp=dGLbVzb-zSkWA&_md5=5199a4c6c2828da3f342ff5a16b96ada&_ie=/sdarticle.pdf
- [2] BURKETT, P. – HART-LANDSBERG, M. *The Economic Crisis in Japan: Mainstream Perspectives and an Alternative View*. [Online] Routledge: 2003. Critical Asian Studies Str. 339-372. [cit. 2009-05-24]
Dostupné na http: <http://www.lclark.edu/~marty/japancas.pdf>
- [3] MACLEAN B. K. *Avoiding a Great Depression but Getting a Great Recession. The Bank of Japan and Japanese Macroeconomic Policy 1991–2004*. International Journal of Political Economy. Spring 2006, vol. 35, no. 1. str. 84–107.
- [4] MATSUURA et al. *Institutional Restructuring in the Japanese Economy since 1985*. Journal of Economic Issues 2003 Vol. XXXVII No. 4.

[5] MCCORMACK, G. *Breaking the Iron Triangle*. New Left Review. 2002, No. 13. str.5-23.

[6] NAKASO H. *The financial crisis in Japan during the 1990s: how the Bank of Japan responded and the lessons learnt*. [Online] BIS, Monetary and Economic Department. October 2001. BIS Papers No 6. [cit. 2009-05-24]
Dostupné na www: <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap06.pdf?noframes=1>

[7] NAKAMURA M. *Japanese corporate governance practices in the post-bubble era: Implications of institutional and legal reforms in the 1990s and early 2000s*. International Journal of Disclosure and Governance. 2006

[8] OKINA, K. - SHIRATSUKA, S. *The Asset Price Bubbles, Price Stability and Monetary Policy: Japan's Experience*. [Online] Monetary and Economic Studies. October 2002. [cit. 25.4. 2009] Dostupné na <http://www.imes.boj.or.jp/english/publication/mes/2002/me20-3-2.pdf>

[9] PARK S.H. *Bad Loans and Their Impacts on the Japanese Economy: Conceptual And Practical Issues, and Policy Options*. [Online] The Institute of Economic Research, Hitotsubashi University, Tokyo. June 2003. Discussion Paper Series A, No.439. [cit. 2009-05-24]
Dostupné na www: <http://www.ier.hit-u.ac.jp/Common/publication/DP/DP439.pdf>

[10] STUHLÍKOVÁ, Z. *Japonská ekonomika: Faktory vývoje a hospodářské cykly*. Praha, 2008 VŠE

Internet

COORDINATION BUREAU, ECONOMIC PLANNING AGENCY, JAPANESE GOVERNMENT:
The Japanese Economy: Recent Trends and Outlook 2000. [Online] [cit. 2009-04-15]
Dostupné na www: <http://www5.cao.go.jp/keizai/index-e.html>

GOERZEN M. *Japan's Growing Nightmare* Dostupné na www:
<http://www.theforeign-japan.com/archives/200304/news.htm>

STATISTICAL HANDBOOK OF JAPAN-Economy [Online] [cit. 2009-05-24] Dostupné na www:
<http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm>

The Economist. *The Economist on Japanese Labour Market Flexibility: Lessons for Korea* [Online] [cit. 2009-04-15]
<http://thegrandnarrative.wordpress.com/2007/12/22/japanese-labour-market-flexibility-lessons-for-korea/>

PŘÍLOHY

Graf 1 Vývoj cen nemovitostí(v 6 hlavních městech) a akcií 1980-2004

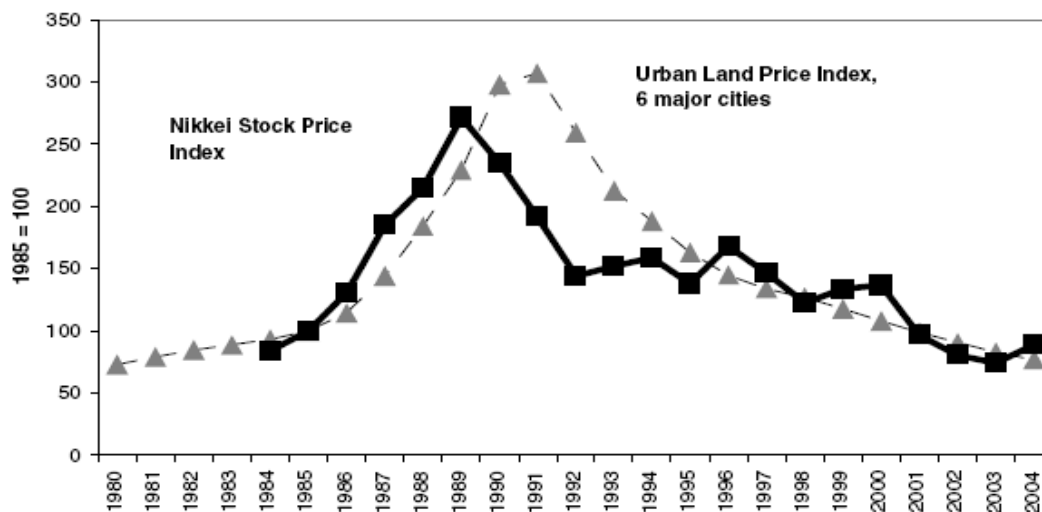

Figure 1. Japan, Urban Land and Stock Market Price Indices (1985 = 100)

Sources: Urban land index is available at www.stat.go.jp/data/nenkan/zuhyou/y1711000.xls; Nikkei price index is available at finance.yahoo.com/q/hp?s=%5EN225/.

ZDROJ: MACLEAN B. K. *Avoiding a Great Depression but Getting a Great Recession. The Bank of Japan and Japanese Macroeconomic Policy, 1991–2004* str. 87

Graf 2 Diskontní sazby japonské CB 1987-2004

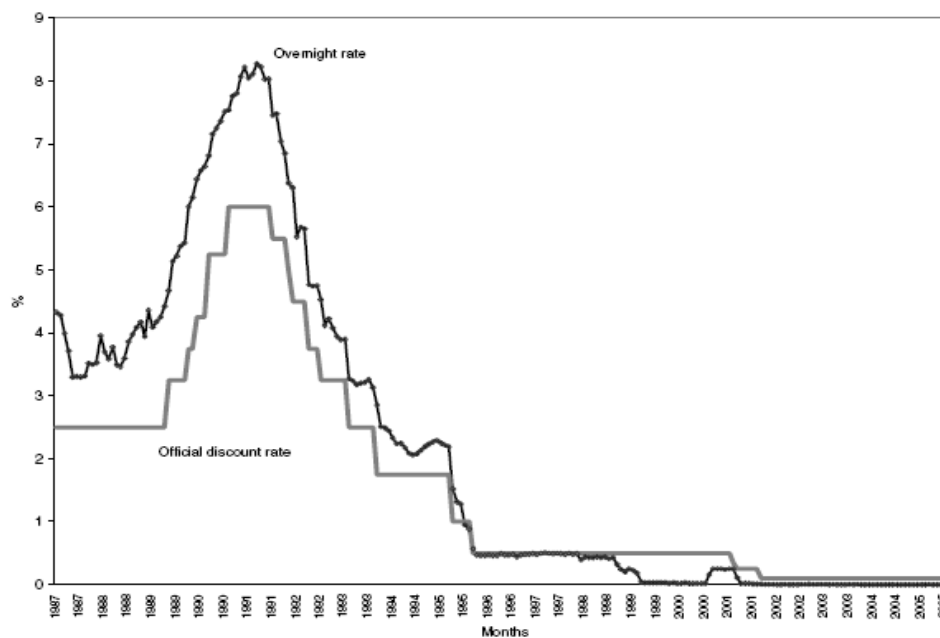
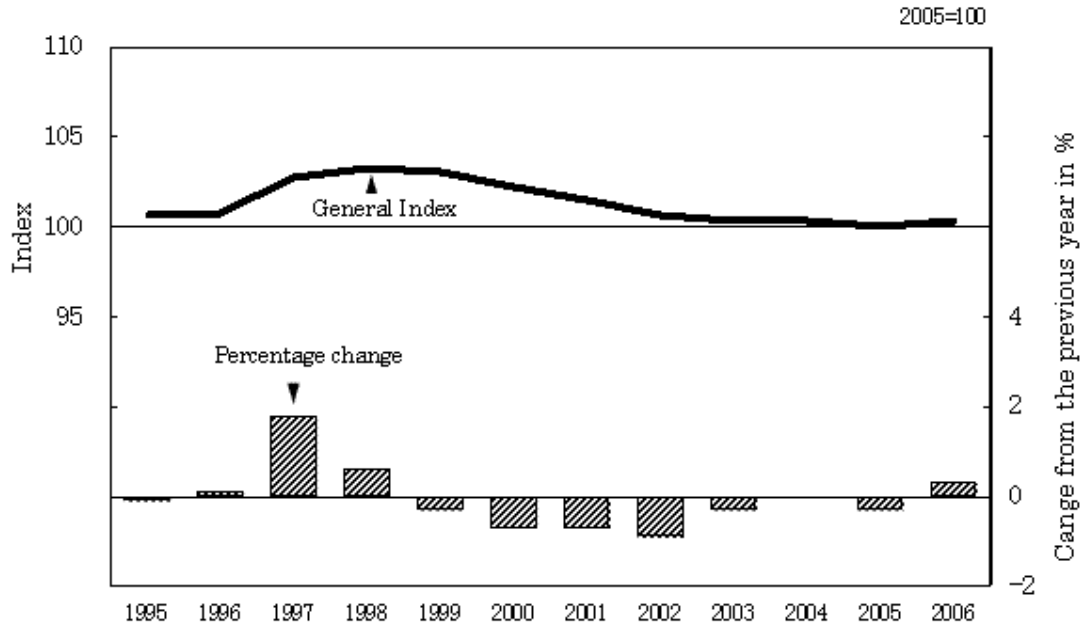

Figure 2. Official Discount Rate and Overnight Rate, Japan, 1987–2004

Source: Bank of Japan data (available at www.boj.or.jp/en/stat/dlong_f.htm).

Zdroj: MACLEAN B.K. *Avoiding a Great Depression but Getting a Great Recession*, str. 92

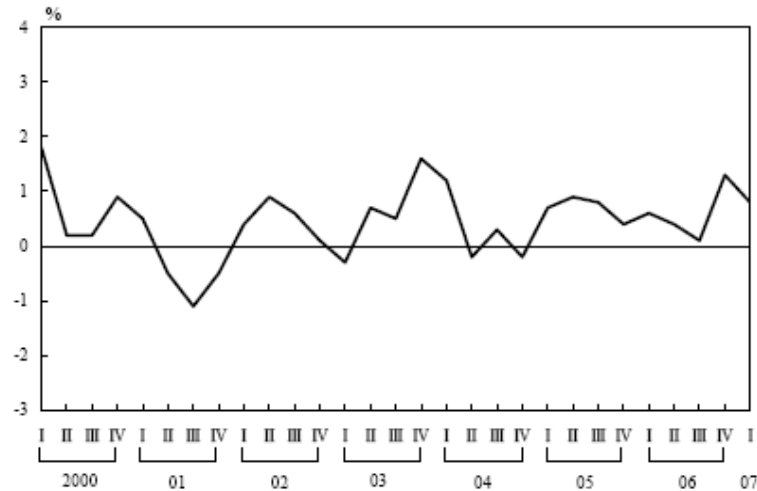
Graf 3 Index spotřebitelských cen v Japonsku 1995-2006

Zdroj: Statistical Handbook of Japan. Dostupné na [www: http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm](http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm)

Graf 4 Hospodářský růst v Japonsku 2000-2006(čtvrtletní změny)

Figure 3.4
Economic Growth Rates (Changes from the previous quarter) ¹⁾

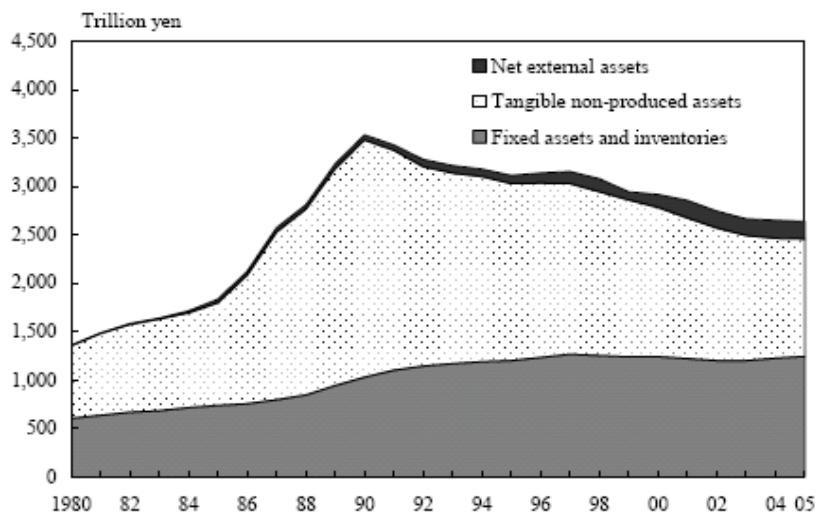

¹⁾ Data based on the 1993 SNA, calculated using the chain-linking method. Growth rates calculated using seasonally adjusted figures, based on constant prices in 2000.
Source: Cabinet Office.

Zdroj: : Statistical Handbook of Japan. Dostupné na [www: http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm](http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm)

Graf 5 Národní bohatství v Japonsku

Figure 3.3
National Wealth

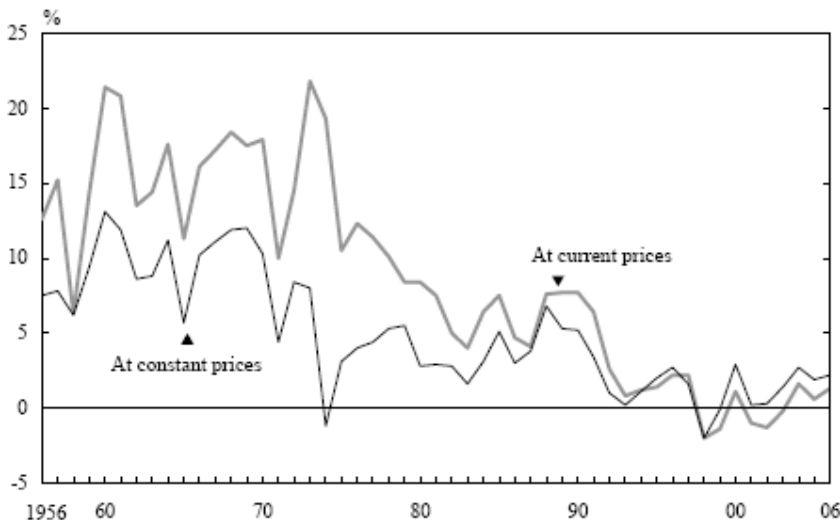

Source: Cabinet Office.

Zdroj: Statistical Handbook of Japan. Dostupné na [www: http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.html](http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.html)

Graf 6 Hospodářský růst v Japonsku 1956-2006

Figure 3.1
Economic Growth Rates¹⁾

1) Data from 1955 to 1979 are based on the 1968 SNA. Data from 1980 onward are based on the 1993 SNA. Data was calculated using the fixed-based method from 1955 to 1993, and the chain-linked method from 1994 to the present date.

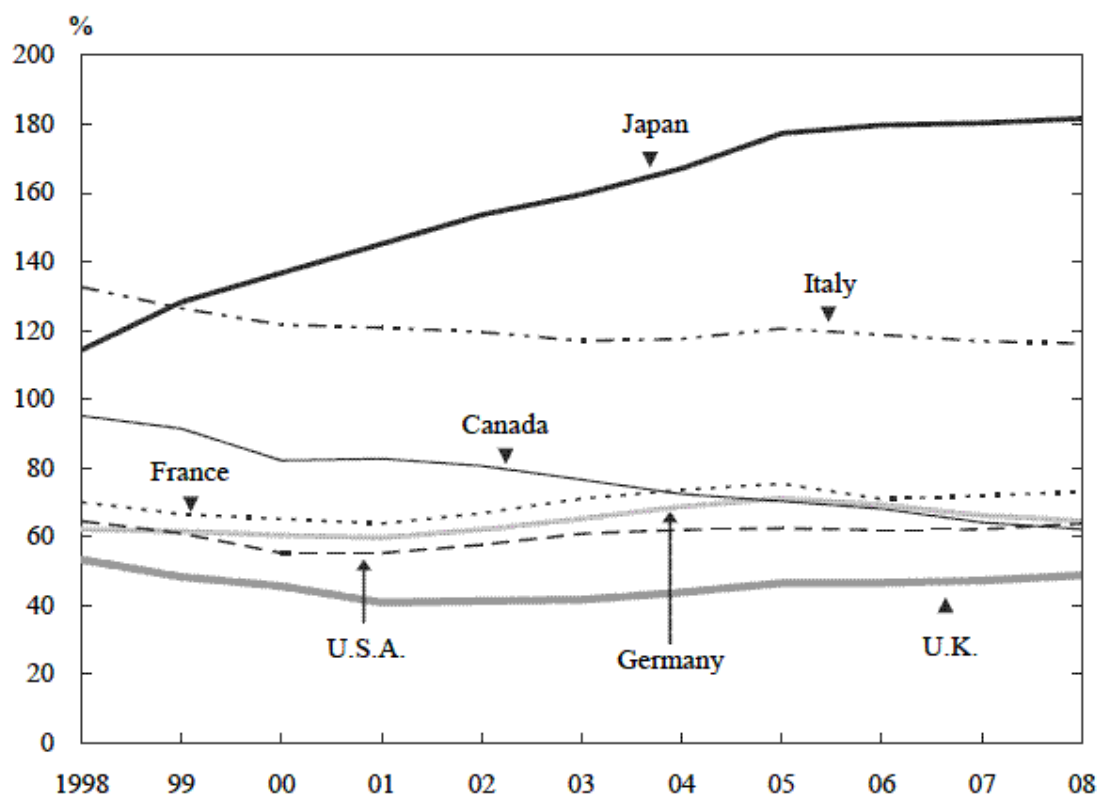
Source: Cabinet Office.

Zdroj: Statistical Handbook of Japan. Dostupné na [www: http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm](http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm)

Graf 7. Poměr hrubého státního dluhu k HDP

Figure 4.4

Ratio of General Government Gross Debt to GDP

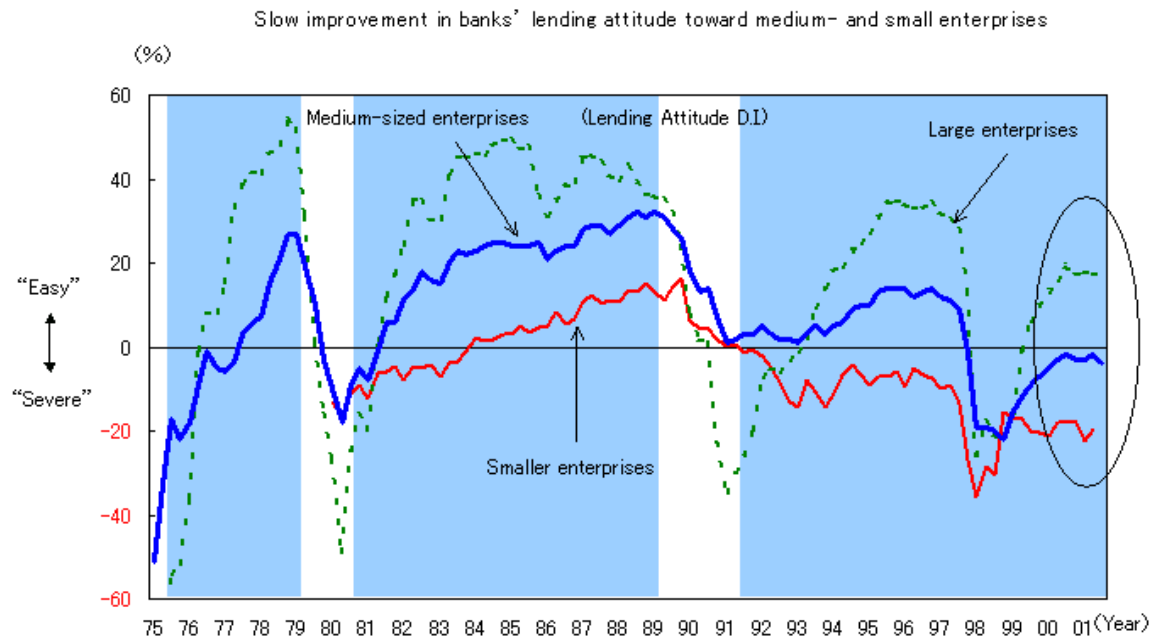
Source: Ministry of Finance.

Zdroj Japonský statistický úřad. Dostupné na [www.](http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c04cont.ht)

<http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c04cont.ht>

Graf 8 Vnímání ochoty bankovních institucí poskytovat půjčky ze strany firem.

Banks' lending attitude as seen from corporations

Notes

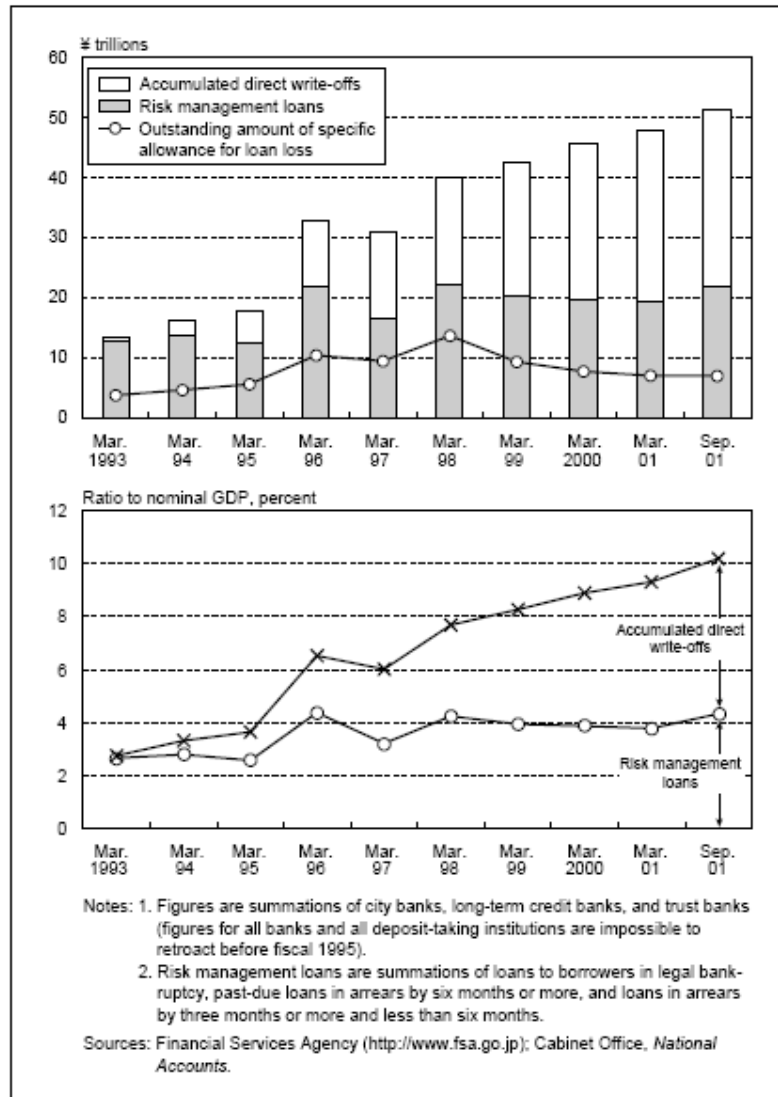
1. Short-term Economic Survey of Enterprises, Bank of Japan; Survey on Trends of Small Enterprises, National Life Finance Corporation
2. Shaded periods are those other than when the official discount rate was raised. All based on quarterly data.

Zdroj Úřad japonské vlády. Dostupné na www:

<http://www5.cao.go.jp/keizai3/2001/1204wp-keizai/image16.png>

Graf 9 Klasifikované úvěry. Období 1993-2001

Figure 12 Nonperforming Loans

Zdroj OKINA, K., SHIRATSUKA, Shigenori. *The Asset Price Bubbles, Price Stability and Monetary Policy: Japan's Experience*. Str. 58

Tabulka 1 Japonsko: Vybrané ekonomické ukazatele, 1986 - 1993

Ukazatel	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Růst reálného HDP (%)	2,9	4,2	6,2	4,8	5,1	3,8	1,0	0,3
Míra nezaměstnanosti (%)	2,8	2,8	2,5	2,3	2,1	2,1	2,2	2,5
Index spotřebitelských cen (2000=100)	86,7	86,7	87,3	89,3	92,1	95,1	96,7	98,0
Růst spotřebitelských cen (změna v %)	0,6	0,1	0,7	2,3	3,1	3,3	1,6	1,3
Index cen nemovitostí a akcií (1990=100)	60,7	89,8	97,8	117,8	100,0	84,5	62,6	69,9
Diskontní sazba (%)	3,0	2,5	2,5	4,25	6,0	4,5	3,25	1,75

Zdroj: Cihelková, Krausová, Brada, 1999, s.7

Tabulka 2**Podíly jednotlivých poptávkových složek na tvorbě produktu. Období 1985-1998**

Rok	Růst reálného HDP v %	Spotřební výdaje		Soukromé kapitálové investice-		Vládní investice	
		Roční nárůst v %	Příspěvek k tvorbě HDP	Roční nárůst v %	Příspěvek k tvorbě HDP	Roční nárůst v %	Příspěvek k tvorbě HDP
1985	4,4	3,3	2,0	12,1	1,7	-6,5	-0,5
1986	2,9	3,5	2,0	4,5	0,7	3,1	0,2
1987	4,2	4,2	2,5	5,9	0,9	6,7	0,5
1988	6,2	5,3	3,1	14,7	2,3	4,3	0,3
1989	4,8	4,8	2,8	14,5	2,4	-0,4	0,0
1990	5,1	4,4	2,6	10,9	2,0	4,9	0,3
1991	3,8	2,5	1,5	6,3	1,2	4,9	0,3
1992	1,0	2,1	1,2	-5,6	-1,1	14,5	1,0
1993	0,3	1,2	0,7	-10,2	-1,9	15,7	1,2
1994	0,6	1,9	1,1	-5,3	-0,9	2,8	0,2
1995	1,5	2,1	1,2	5,2	0,8	0,6	0,1
1996	5,1	2,9	1,7	11,3	1,8	9,2	0,8
1997	1,4	1,0	0,6	7,1	1,2	-10,4	-0,9
1998	-2,8	-1,1	-0,6	-11,4	-2,1	-0,3	-0,0

Zdroj: YOSHIKAWA, H. *Japan's lost decade*. Str. 14

Tabulka 3 Japonsko: Vybrané ekonomické ukazatele, 1994 - 2001

Ukazatel	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Růst reálného HDP	0,6	2,5	2,9	0,0	-1,5	0,7	2,6	-0,8
Index spotřebitelských cen (2005=100)	100,8	100,7	100,8	102,7	103,3	103	102,2	101,5
Růst spotřebitelských cen (změna v %)	0,7	-0,1	0,1	1,8	0,6	-0,3	-0,7	-0,7
Diskontní sazba (%)	1,75	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1

Zdroj: <http://www.boj.or.jp/type/release/teiki/sk/data/sk4.pdf> (Růst reálného HDP)

<http://www.stat.go.jp/english/data/cpi/158c.htm>

(index spotřebitelských cen, růst spotřebitelských cen)

http://www.boj.or.jp/en/type/stat/boj_stat/discount.htm (diskontní sazba)

Tabulka 4 Japonsko:Hlavní makroekonomické údaje (1991-2004)

Table 1

Key Macroeconomic Indicators, Japan (1991–2004)

	Real GDP growth	GDP deflator inflation	CPI inflation	Government balance/ GDP	Gross debt/GDP	Net debt/GDP	Yen-Dollar rate	Rea exchange rate	Current account/ GDP
1991	3.3	3.0	3.2	1.8	68.3	13.3	134.5	120.8	2
1992	1	1.7	1.7	0.8	72.5	14.7	126.7	127.0	3
1993	0.2	0.6	1.3	-2.4	78.4	18.1	111.2	128.9	3
1994	1	0.2	0.7	-3.8	84.4	20.7	102.2	144.4	2.7
1995	2	-0.6	-0.1	-4.7	92.2	24.8	94.0	145.4	2.1
1996	3.4	-0.8	0.3	-5.1	99.3	29.9	108.8	130.1	1.4
1997	1.8	0.4	1.7	-3.8	105.8	35.4	121.1	113.5	2.2
1998	-1	-0.2	0.6	-5.5	117.8	46.1	130.9	125.9	3
1999	-0.1	-1.3	-0.3	-7.2	131.1	53.8	113.7	134.6	2.6
2000	2.4	-1.5	-0.9	-7.5	139.3	59.3	107.8	141.5	2.5
2001	0.2	-1.3	-0.7	-6.1	148.8	64.5	121.5	128.3	2.1
2002	-0.3	-1.3	-1	-7.9	158.4	71.5	125.3	115.6	2.8
2003	1.4	-1.4	-0.2	-7.8	164.7	76	115.9	117.8	3.2
2004	2.7	-1.2	0	-7.2	169.2	82.1	108.1	122.6	3.7

Sources: The yen-dollar rate is yen per U.S. dollar and is derived from monthly data calculated by the Pacific Exchange Rate Service (available at fx.sauderubc.ca). The real exchange rate is an index derived from monthly data calculated by the Bank of Japan (available at www2.boj.or.jp/en/dlong/stat/data/ehrate.csv), where a rise in the index indicates exchange rate depreciation. An explanation of the methodology used for calculating the real effective exchange rate is available at www.boj.or.jp/en/stat/exp/exrate.htm. Other indicators are from the IMF WEO Database (September 2005) (available at www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/data/index.htm).

Zdroj: Zdroj: MACLEAN B.K. *Avoiding a Great Depression but Getting a Great Recession*, str.88